

TÜRKİYE'DE KADIN EĞİTİMİ

Doç. Dr. Hasan Ali KOÇER

Kadın eğitimi genel eğitimin bir bölümüdür. Ve bugün genellikle uygar devletlerin tümünde önemli bir yer tutmaktadır. Ne varki tarihte bu her zaman böyle olmamıştır.

Eski Hint'te kadın eğitimi konusuna devletin sahip çıkması için yüzyıllar geçmiştir. Bunun başlıca nedeni: Kadının erkeğe eşit olduğu noktasından hareketle kadının erkeğin sahip bulunduğu haklardan yoksun olmasıdır.

Eski Hint'te kadın tarlaya benzetilmiştir. Çok kadınla evlenme vardır. Ölen kocanın karısı kendini yaktırmazsa, ölünceye kadar evlenemezdi. Kocasına ihanet eden kadın ölüm cezasına çarptırılırdı. Kadın kız çocuğunu Ganj nehrine atabilirdi. Kızlar için bir öğretim kurumu yoktu¹.

Çinde kadının vazifesi erkeğe karşı azamî saygı ve itaat göstermekti. Erkeğine fena muamele eden bir kadın ağır cezalara çarpılırdı. Buna karşılık kadına fena muamele hiçbir zaman cezayı icap ettirmezdi. Boşama erkeğin elindeydi. Kadın evde çalışır, baba çocuk sayısını söylerken, kızlarının sayısını söylemez. Çünkü kadına değer vermezler. Kızlar on yaşında sokaktan menedilir, yirmi yaşında evlendirilirdi².

Fenikeliler'de kadınlara yalnız dişi bir yaratık gözüyle bakarlardı³ Babil ve Asurlar da kadına çok önem⁴ vermezlerdi.

"Eski doğu milletlerinde esasen muayyen sınıfların hakkı olarak verilen eğitim hakkı kadınları dışarda bırakmıştır⁵".

Bugünkü demoksinin temellerini teşkil eden eski Yunan'da bile kadın birçok haklar yönünden erkeğe eşit değildir. Atina'da kadın,

1 Roger GALLE s. 23

2 Koçer, Hasan Ali. 1971. s: 43

3 Koçer, Hasan Ali 1971. s: 80

4 Koçer, Hasan Ali 1971. s: 66

5 Compayre, Gabrielle s. 12

hareketlerinde sınırlıdır. Babaya, Kocaya, Kocanın varislerine bunlar olmadığı zamanda devlete bağlıdır. Bir vasinin idaresinde yaşar. Bu vasi kadının efendisidir, Efendisi gibi mallarını da yönetir. Vasinin gücü mallarında olduğu kadar kişiliği üzerinde de eğemendir. Kadının haklarını istediği gibi kullanan koca karısını dövebilir. Bütün miras erkek çocuklara düşer, kadın tam bir bağıllık içindedir.

Bu anlayış içinde verilecek eğitimin sınırları şüphesizki gayet dar olacaktır. Nitekim Atina'da kızlar okula gitmez onların bütün eğitimi evde gördüklerinden ibaret kalırdı. Yalnız zengin aileler okuma yazmayı öğretiyorlardı⁶. Kadının terbiyesi evde, haremde yapılırdı. Annesi kızına iplik bükmesini, bez dokumasını, dikiş dikmesini öğretirdi. Ev işlerinde ona rehber olurdu. Fakat genç kızların zihnî terbiyesi hiçten ibaretti. Atinada şüphesiz, musikîde ve edebiyatta mahir kadınlar vardı. Bunlar esir köle sınıfına mensuptu. Evli hür kadınlara gelince Xenophone'in çizdiği şu levha ile, onların, öğrenmekle mükellef olduğu malûmat hakkında bir hüküm verebiliriz: yiyecek ve içeceği satın almak ve dağıtmak, onların en iyi cinsten olmalarına dikkat etmek, hayvanların yünleriyle elbise yaptırmak, esir kadınları işe koşmak, onları aylak bırakmamak, eve düzen vermek, cevherleri, kıymetli halıları, tezyinat eşyasını toplayıp saklamak, bayram ve ziyafet günlerinde kullanılan eşyayı korumak, muayene etmek, kadın ve erkek iki cins esirler arasında kötü ilişkiler olmaması için, harem ve selâmlık arasında mevcut kapıya nezaret etmek" bir Atinalı kadın için ülkü idi⁷.

İsparta'da ise durum başkadır. "İsparta'da kızların eğitimine erkeklerin eğitimi kadar önem verilmiştir. Amacı anneyi ruhen ve bedenen kuvvetli dayanıklı kılmak olan bu eğitim daha ziyade kültür fiziğe dayanıyordu⁸.

İsparta'da genç kızlar da delikanlılara benzer bir beden terbiyesi görürlerdi. Beden temrinleri, koşular, güreşler yaparlardı. Onlar için de bu vazifeler mecburi idi. Diğer Yunan sitelerinin alışkanlıklarına karşı olarak, gerek günlük işlerde ve gerek genel ayinlerde, iki cins yanyana bulunurdu. Arada kaç göe yoktu. Bundan da aralarında şiddetli bir rekabet doğardı. Kadın evlenince de gayet büyük bir hürriyet içinde yaşardı. Bu hal, erkeklerin tâbi oldukları şiddetli disiplin ile pek açık bir tezat teşkil ederdi.

6 G. Rustin F. Leif, s. 19

7 Namık Mustafa, s. 29

8 Chavarder, Maurice, s. 18

Kızlar erkekler gibi giyinirler ve bazı dinî törenlerde çıplak olarak erkeklerin yanında yer alırlardı. Kızların çıplaklığı İspartahlılara göre disipline ve ahlâka zarar vermiyordu. Plutarkhus bu vesile ile şöyle diyor:” Genç kızların çıplaklığı ahlâka ve disipline bir zarar vermiyordu. Bu mâsum bir alışkanlık meydana getirir ve bütün gençlerde sıhhatli ve sağlam bir vücuda malik olmak hevesini uyandırır. Bundan başka kız ve kadınlarda cesaret ve şöhrette erkeklerden geri kalmama gibi yüksek duygular canlandırır.”

Esasen, İsparta gelenekleri genç kız ve erkeklerin serbestçe konuşmalarına ve hattâ cinsî ilişkilerde bulunmalarına müsaitti. İsparta kadınları ev işlerini iyi bilmezlerdi. Bilhassa Atina kadınlarının mahir olduğu, dokuma ve örme işlerinde zayıftılar. Buna karşılık savaşta ve devlet idaresinde erkekler kadar becerikliydiler. Onların en çok avdukları şey, kendilerini devletin bir üyesi saymaları ve siyasî problemler hakkında erkekler gibi fikir yürütmeleridir.

Helenistik devrede ise kızlar erkek çocukların yalnız 7-14 yaşları arasında devam ettikleri okula devam ederdi⁹”.

Bununla beraber kadın eğitimi konusunda ilk cesur teşebbüsü gene Yunanda görüyoruz ki bu da Eflatun’un Cumhuriyet adlı eserinde kadına erkeğe eşit roller vermesi ve karma eğitimi kabul etmesi olayıdır.

Hıristiyanlık bütün insanların eşitliğini savunmakla beraber ailenin teşkilinde kadına verdiği görevlerin erkeğinkinden farklı olması eğitimde kadın aleyhinde eşitsizliği doğurmuştur.

Bu sebeple, denebilir ki bütün Batı toplumlarında yakın tarihe kadar ideolojik, ekonomik sosyal sebeplerle ailenin bünyesi içinde dış hizmetleri erkek iç hizmetleride kadın yüklenmiştir. Sosyal sebepler psikolojik sebeplerden daha etkili olmaya başladığı zaman kadınlara erkeğin birbirini tamamlama istekleriyle birlikte farklı pedagojik rejimler kaldırılmıya başlanmıştır.

Batıda Orta Çağda kadının eğitim durumu manastır okulları dışına taşmamıştır. Eski ve yeni ahit kadının erkeğe bağlı olduğu ilkesini temel alırdı. Bu sebeple ona verilen eğitim sadece dini metinleri okumak ve dini musikiyi öğrenmekten ibaretti ve erkeklere verilen eğitimle asla mukayese edilemezdi.

9 G. Rustin J. Lief, s. 21

Bütün üniversite ve kolejler yalnız erkeklere açıldı.

16. asırdan itibaren kızlara mahsus bazı dini eğitim kurumları açılmağa başladı. 1537 İtalya'da açılan Ursulines 1928 de Filles de Notre-Dame 1666 Dames de Saint-Maur 1670 Port-Royal-des-Champs gibi.

Ancak bu kurumlarda da verilen eğitim özellikle dini, biraz da ev hizmetleriyle ilgili eve bakmak çocuk yetiştirmek gibi idi. Nitekim Fenolen (1651-1715) bu kurumlar için “ Derin mağaraların zifiri karanlığında hapis etmek kızların gençliğini kefenlemek gibidir ¹⁰” demiştir. Fenelon kızlara verilen eğitimin de erkeklere verilen eğitimle aynı amacı gütmesini savunur. Kızlar hukuki bilgi edinmelidir, kızlara yaşayacakları hayata uygun bir eğitim verilmelidir der.

Rönesanstan sonra modern edebiyatın gelişmesi insan konuları üzerine çeşitli tezler ortaya atılması ve hattâ özgür düşüncenin yayılması modern salon hayatının başlaması kadını sosyal hayatta kıymetlendirmesine rağmen Fransız İhtilâlini hazırlayan 18. yüz yıl fikriyatına kadar kadın eğitimine dair önemli bir gelişme, bir ceryan yoktur. Bununla beraber Orta Çağa nazaran bir gelişme görülmüyorda değildi. Rönesans çağı individualist bir çağdır, cins ayrılıkları olmaksızın kuvvetli kişilerin gelişmesine elverişlidir. Nitekim bu devirde sanat, edebiyat felsefe ile uğraşan kadınlar, yazar, ressam, müzisyen kadınlar görülmeye başlamıştır.

Kadınlar için açılmış eğitim müessesesi olarak da bu devirde Manastır okulları dışında üzerinde durulmağa değer bir kurum görüyoruz. Bu da Madam Mentenom'un Versay yakınlarında Saint-Cyr'de açtığı kurumdur. 1786 da Fransa Kralında yardımcılarıyla açılan bu kurum asil ve subay kızlarından 250 kişi kabul eder ve ihtilale kadar yaşar. Genç kızlar okula 6-7 yaşında girer 18-20 yaşına kadar devam ederdi. Okul dört sınıflıdır: Kırmızılar, yeşiller, sarılar ve maviler. Her sınıfta 5-6 bölüme veya 8-10 öğrencilik gruplara bölünür. Okulda yalnız okuma değil, iyi konuşma ve toplumda iyi yaşama da öğretilir ve öğrencilere tiyatro piyeslerinde rol verilirdi ¹¹.

Fransız İhtilali ve insan hakları beyannamesi üzerine dolaylı bir kadın erkek eşitliği kabul edildi. Kralın habercisine “Biz buraya millet iradesiyle toplandık ancak süngü kuvvetiyle çıkarız” diyen bir hitabeyle başlayan ilk işi “İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi”-

10 Compayre, Gabrielle, s. 12

ni yayınlamak olan, insandan hareket eden bir ihtilâl elbette kadına gerekli dikkati çevirecekti. Çünkü milletin kendi kendini idare etmesi kavramı içinde kişilerin bu düzende kendilerine düşen rolü gereği gibi oynamaları için kişiliklerinin geliştirilmeleri vardır. 1789 da erkek çocuğun veraset önceliği kaldırıldı, kız ve erkek çocuklar arasında veraset eşitliği tanındı. 1792 de boşanma kabul edildi. Bu andan itibaren kadın eğitime erkek eğitimi gibi devletin meşgul olması gerektiği hususu ortaya atıldı. Bununla beraber ihtilalin ilk yıllarında kadın eğitiminin erkek eğitime eşit bir genişlikte ele alındığını görmüyoruz. Nitekim Talleyrand'ın 1791 de hazırladığı eğitim projesinde kız eğitiminin yeri hayli dardır¹².

Bu projede kadın eğitimi ev işleri eğitimi içinde düşünülmüştür. Mirabeau gibi Talleyrand'da kadın kadın kalmalıdır diyordu.

1816 da neşredilen kararnamenin 32 ci maddesine göre Fransa'da XIX cı yüzyıl başında henüz kızlarla erkeklerin beraber devam ettiği karma okul yasaktı. Ve eğitim kilisenin kontrolü altında idi,

1848 de kurulan II. Cumhuriyet ve 1871 de kurulan III. Cumhuriyet'te laiklik ilkesinde sürekli ilerlemeler görülmüş, yalnız meclisler değil bilginlerde bu alanda düşüncelerini ortaya atıp ilkeyi savunmuşlardır.

Böylece genel eğitim 1848 de çıkarılan bir kanunla öğretmenlerin din adamlarından tavsiye ve iyi hal kağıdı almasını kaldıran kanunla kilisenin tekelinden çıkıp doğrudan doğruya devlet örgütleri içinde yerini almaya başlayınca kadın eğitimi de zamanla gelişmeye başladı. Fransada 1831 den 1848'e kadar kızların eğitiminde % 922 bir artış oldu. Bu devrede erkeklerde ise artış % 444'tür¹³.

XIX y.y. makina çağının başlaması kadının kurtuluşunu kolaylaştırdı. Endüstride bilek gücünün itibarının yerine maharet ve zeka gücünün itibarının geçmesi çalışan kadına daha çok ihtiyaç gerektirdi. Bu da kadının kıymetini arttırdı, çalışmasını gerektirdi. İstihsal için bilek gücünden çok maharet, ince zeka ve çok bilgi isteyen makinede çalışacak insana erkek olsun kadın olsun iyi bir eğitim verilmesi mecburiydi. Aksi takdirde makineden makine endüstrisinden verim elde edilemezdi.

11 G. Rustin J. Leif, s. 73

12 G. Rustin, J. Leif, s. 103

13 Ponteil, Felix, s. 210

1867 yılında Fransa'da Duruy kızlar için orta eğitim müesseselerini organize etmeğe başladı. Bizim 1869 nizamnamesine esas olan bu Duruy kanunu her köy için bir kız ilkokulunun açılmasını mecburi kılyordu ve her karma okulda bir dikiş öğretmeni bulunuyordu. Bu kanundan sonra Fransa'da kız okulları çoğalmaya başladı. 1879 da çıkarılan bir kanunla her il'e bir kız öğretmen okulu açmak görevi verildi. Sonra her iki il'e bir kız öğretmen okulu olarak değiştirildi.

1882 de çıkarılan kanunla da her iki cins için mecburi bedava ve laik eğitim konuldu. M. Delabraussı Paris belediye meclisi azası, iken ilim ve bilgi sahibi olmada kızların erkeklerden daha geri kalmadığını hatta onlardan daha iyi seviyede olduklarını okullarda yaptığı incelemelere dayanarak yazdı¹⁴ Bundan sonra kızlar için, meslek okulları açılmaya başladı ve kadınlar aktif hayata girdiler

Fransa'da 1880 de Camille Seé Kanunu kızlar için orta öğretimi teşkil etti ancak bu öğretim programı erkeklere ait orta öğretim programından farklı idi Fakat kısa zamanda genç kızlar kabul edilmelerini reddeden üniversite kapılarını zorladılar. Aynı zamanda sosyal ekonojik hayattaki değişiklikler kadınları halk sınıfı için mağaza ve fabrikalarda, Burjuva sınıfı için idari veya serbest mesleklerde çalışmaya zorladı, 1867 yılı İngiliz parlamentosunda Stuart Mill tarafından kadının oy hakkında ilk resmi konuşmanın yapıldığı yıldır. Böylece Batıda Fransa dışındaki memleketlerde de kadın erkek eşitliği hakkında hareketler başladı tabii olarak bu harekete paralel kadın eğitiminin seviyesi de yükseldi.

Bu cümleden olarak 1797 Almanya'da üniversiteli erkek öğrenci Hoppel Alman kadın hareketi için bir bildiri yayınladı. 1844 de Alman kadın haklarını savunan Onvize Otta kadın hakları için faal olarak ortaya atıldı. 1865 genel Alman kadın birliği kuruldu.

Böylece Batı'da XIX. asırda kadın eğitimi bu asır pedagojisinin karakteristik çizgisi şekline girmiştir. Bu asır da kadın eğitimi gelişmeye başlayacak ve kadın, eğitimde rol oynayacaktır.

Bunda bilhassa iki cins arasında eşitliğin kabul edilmeye başlanmasının eğitime tesirlerinin rolü büyüktür. Bunun yanında bu asırda kadın pedagokların yetişmesinde dikkate alınması gereklidir. 19 cu yüz yıl kadın pedagokları bakımından hayli zengindir. Bunlardan bir

14 Marion, Henri, s. 230

kısmı pratikten yetişmiş öğretmenlikten gelmişler diğerleri de düşünür ve yazar olarak konu ile ilgilenmişlerdir. Bunlardan örneğin Madame de Genlu (1746-1830) "Eğitim Üzerine Mektuplar" veya "Adele et The'odore" da Rousseau ile tartışmaya teşebbüs ediyor. Rousseau'nun Emil ve Sophie'sinden daha olgun erkek ve kadın yetiştirmeye teşebbüs ediyor. Rousseau'da Sophie Ermil'i mes'ut etmek için yetiştirilir ve esas olanak Emile üzerinde durulur bunda ise erkek ve kadın üzerinde eşit olarak duruluyor. Madame de Genlu aristokratik bir aileden olmakla beraber ihtilalin tesiri altında kaldı işte o zamanda Dauplun'in Eğitimi üzerine öğütler" adlı eserini yazdı¹⁵.

Rusya'da kadın hareketi daha hızlı gelişti. Rus Japon savaşında bir çok Rus kadını dokuma işlerinde erkeklerin yerini aldı. İhtilâlden sonra Lenin kadının kurtuluşunu işçi kurtuluşuyla birleştirdi ve kadınlara politik ve ekonomik eşitlik verdi. Ekonomide kültür alanında toplum ve devlet hayatında erkeklere tanınan aynı haklar tanındı. Bunun neticesi olarak bugün Rusyada Eğitimde çalışanların % 71'i, Sağlık işlerinde çalışanların % 86 Mühendislerin % 33'ü kadındır¹⁶.

Dünya'da sayıları ancak bir elin parmakları kadar olan Kozmonotlardan birisi de bir sovyet kadını olan. "Valentina Tareşkov 1963 yılında uzayda 71 saat kaldı. Dünya çevresini 48 kere dolaşıp 2.000.000. kilometre uçtu¹⁷.

Amerika da Aslen Avusturyalı Gerta Thenesa Cori (1896-1957) fizyoloji ve tıp armağanı kazanan bir ilim kadınıdır¹⁸.

Gene Avusturya asıllı Amerika'da yetişen Lise Meitner atomun bulunmasında yararlı çalışmalar yapmış ve atom enerjisinin insanlar tarafından kullanılmasına yön vermekte önemli bir rol oynamıştır. Helen Sawyer Hogg'un Toroirto Üniversitesi astronomu sıfatıyla muhtelif yıldızlar ve globol yıldız kümeleri üzerinde yaptığı etüdler kendisine Anne Junip Cannan armağanını kazandırdı ve böylece ilim adamları arasında ün saldı¹⁹ Rachel Fuller Brown Elisabeth L. Hazenle beraber değerli bir antibiyotik buldu.

15 Marion, Henri, s. 231

16 Otyam, Fekret, Cumhuriyet Gazetesi, 20. kasım 1969.

16 Otyam, Fikret, Cumhuriyet Gazetesi, 20 kasım 1969.

17 Otyam, Fikret, Cumhuriyet Gazetesi, 20 kasım 1969.

18 Edna Yort, s. 24

19 Edna Yort, s. 35

Çalışmalarla, Kâmatın fiziksel yapısı hakkında mevcut yanlış anlamların ortadan kalkınmasına yardım eden nükleer fizikçi Chren Sluung Wu (1915-), Tıp tatbikatında büyük rol oynayan Radyasyon fiziğinin doğmasına yardım eden Editli Hınlıley Qumby (1891-), Küçük hayvanların toplumsal davranışlarını etüt etmek için balta girmemiş tropikal ormanları gezmiş dağların tepelerine tırmanmış denizin altındaki adalara inmiş Zoolist Jocellyn Crane, Deneme hayvanları üzerinde yaptığı araştırmalarla insan vücudunda vitamin eksikliği hakkındaki bilgileri artıran Biyolojist Gladys Anderson Emerson (1903-), ve gelişmede bilinmeyen faktörleri açığa çıkaran kısaca, Embriyo parçalarını biryerden başka yere nakletmek tekniğinde usta olan Dorotlica Rudnick ilim aleminde isim yapmış kadınlardır. (1907-)²⁰

Bizim toplumumuza gelince: Osmanlı (İslâm-Türk) devleti bir çok yönlerden apayrı olan iki topluluğun sağlam geleneklerinin birleşiminden meydana gelmiştir. Bunlardan birisinin kökü, Hıristiyan Roma İmparatorluğunun sınırlarına uzanan Arabistana kadar gider, diğeri Çin sınırlarından Orta Asya bölgesinden gelir. Bu iki grup birbirine karşılıklı etkilerde bulunmuştur. Müslümanlıktan önceki çeşitli Türk devletlerinde kadın erkek eşitliği görülür. Dr. Halil Fikret Kanat Pedagoji Tarihi adlı eserinde Rıza Nur'un Türk tarihi ve Ziya Gökalp'in Türk Medeniyeti Tarihi adlı eserlerini kaynak gösterip bize bu hususta geniş bilgi vererek şöyle der:

1- Bir emir, hakan emrediyor ki şeklinde başlarsa makbul sayılmazdı. Hakan ve hatun emrediyor ki diye başlarsa makbul olurdu.

2- Hakan yalnız başına yabancı devletlerin elçilerini kabul edemezdi. Elçiler hakan sağda, hatun solda olmak üzere ikisinin karşısına çıkarabilirdi. Bundan anlaşılıyor ki halka ait hizmetlerde kadının rolü hakan derecesinde büyüktü.

3- Aile içindedede velilik hakkı yalnız babaya değil, her ikisine de aitti.

4- Eski Türklerde harem, peçe ve yaşmak yoktu. Kadın her meclise girebilirdi.

5- Mesleki iş bölümü olmadığından, erkeklerin yaptığı bütün hizmetleri kadınlarda yaparlardı, hatta hükümlerlik komutanlıkta buraya girerdi. Aile içinde evde düzeni sağlıyan kadındı. Gerek aile hayatında gerek toplum hayatında kadının fikrinden istifade edilirdi.

İlk Oğuzname'de Dirse Han'ın dokuzunu Oğuzname'de Begil'in kadınlarından akıl danışıp onların verdikleri fikre göre hareket edişleri gibi, "Dirse Han dışı ehlinin sözü ile ulu toy eylemiş, hacet dilemiş, attan aygır, deveden beygir koyundan koç kırdırılmış... Tanrı da ona bu yaptıklarına karşılık çocuk vermiştir." Begil gördü tüm hatun kişinin aklı, kelecisi iyidir.

Nitekim biz bunu İslâmiyetin Arap tesirinin az olduğu Hindistan Ortaasya bölgelerinde Kadın Hükümdarları çok görmekte de izah edebiliyoruz.

Ancak eğitim henüz bir devlet örgütü kontrolunda olmadığı için bu devletlerden Osmanlı Türk devletine intikal etmiş ne genel eğitimi ne de kadın eğitimi ile ilgili organize bir kurum veya bir gelenek göstermek güçtür.

Gerek Selçuk gerek Osmanlı devleti bir Müslüman-Türk devleti olarak İslâm dininin eğitimle ilgili kurallarının etkisi altında kalmıştır. Müslümanlık kendi devrine göre kadının moral ve sosyal ve hatta ekonomik hayatı bakımından bir devrim sayılabilirse bugün bizim, modern toplumun arzu ettiği yenilikleri getirmiştir denemez. İslâmiyetin getirdiği kadın hakları da tatbikatta islâmiyetin vukuundan sonra kurulan devletlerde gerekli kabulü gördüğü ve bunun neticesi olan kadın eğitimine önem verildiğini gösteren bilgilerimiz fazla değildir.

"Bilenlerle bilmeyenler eşit olurlar mı?" Ayeti yalnız erkekleri kastetmediği, "ilim kadın erkek her müslümana farzdır." hadisi kadınlarında erkekler kadar eğitilmesini belirttiği halde medreselerde kadının yeri yoktur. Peygamber bir taraftan "cennet anaların ayakları altındadır." bir taraftanda şüphe yokki kadınlar erkeklerin dengi, benzeri ve tam eşitirdirler" demiştir. Diğer bir hadiste'de "Kim kız çocuğu olup da ona hakaret etmez ve erkek çocuğu ona tercih etmezse Allah o kimseyi cennete kor" demiştir²¹.

İslâm'da kadına önem verilmeyişde Arapların cahiliye devri ananelerinin mühim rolü olduğunu şu tarihi olaylar daha güzel aydınlatır.

Arap cahiliye devri ananelerinin hakim olduğu müslüman devletlerinde kadın bir hükümdar görülmediği halde Doç. Dr. Bah-

21 Buhari Hadis Kulliyatı, Cilt: II. s. 1090

riye Uçok'un "İslam Devletlerinde Kadın hükümdarlar" adlı eserinde belirtildiği gibi ²².

- 1) Delhi Müslüman Türk Devleti Sultanı Razıyye Hatun
- 2) Müslüman Mısır tahtında Eyyubî soyundan Melik Salık'ın eşi Şecerüd-Dür
- 3) İran'ın Kutluk bölgesin'de kurulmuş bulunan kutluk devletinde Türkan Hatun
- 4) Gene aynı devlette Türkan Hatun'un kızı Padişah Hatun.
- 5) Fars'ta Salgurlu Devletinde Ebeş yahut Abış Hatun
- 6) Küçük kuristan'da Hürşitoğulları devletinde Devlet Hatun gibi kadın hükümdarlar çıkmıştır ²³.

İslamiyet "kim ki 3 tane kız çocuğu yetiştirip güzel terbiye eder ve onlara iyilikte bulunursa onun için cennet vardır." Şeklindeki hadisele-riyle kadın ve kızları yüceltmışse Kuran'da miras hukuku yönünden kadına erkeğe bugün anlattığımız manada eşitlik verilmemiştir. Miras meselelerinden ahlâk telakkilerine ve sosyal anlayışa geçirilen bu durum kadını erkeğe nazaran ikinci plâna atmıştır. Kadınların Peygamber zamanında islâm ordularıyla birlikte harp meydanlarına gidip cephe hizmetlerinde bulunmaları, dini meclislere devam etmeleri peygamber eşlerinden Ayşe'nin ve Hafza'nın ilimle meşgul olması, yine Peygamberin diğer eşi Hatice'nin bizzat şehirler arası kervan işletecek kadar ekonomik hayatta erkekler gibi rol oynaması islâm dininde ilk hüküm kaynağı olan Kuran'ın getirdiği bu miras kaidesinin kadın aleyhine istismarını engelliyememiştir. Netice olarak İslâm hukukçuları kadın haklarını Cahili'ye devrine nazaran çok ıslah etmişse de erkekle eşit haklar vazedememiş, evli kadının mükedderatı ise kocasının ağzından çıkacak bir söze bağlı kalmıştır. İslamiyetin çıkışından çok sonra bazı ülemaların fetvasile kadın eve kapanmış çarşafa girmiş dünyayı ancak peçesi arkasından görebilmiştir. Bununla beraber "Kız çocuklarının harpler için gerekli olmadığı düşüncesiyle kız çocuklarını diri diri gömen kurak çöl kabileleri kadınların yaşadığı sefil hayata göz atıldığında, Hz. Muhammed'in getirdiklerinin fevkâlade ileri olduğunu batılı yazarlarda kabul eder.

İşte bu yüzden Peygamber tarafından kadın erkek her müslümana farz olduğu bildirilen ilmin kadınlara kuran okuması nasip

22 Uçok, Bahriye İslâm Devletlerinde Kadın Hükümdarlar

23 Gösterilen yer

edilmiştir ki buda sibyan okulları mahalle okulları, taş mektep denilen kurumlarda olmuştur. Bu kurum hakkında daha geniş bilgiye geçmeden evvel şunu hemen zikredelim ki medrese dışında kendilerini yetiştiren mahdut sayıda aydın kadınların bulunması müstesna bir olay olarak kabul edilmesi gerekir.

SIBYAN MEKTEPLERİ

Hazreti Ömer'e kadar dayanan Sibyan mektepleri yaygın bir eğitim kurumu olarak bütün islâm ülkelerinde köy ve kasabalarda şehir ve aşiretler arasında çeşitli adlar altında çalışmıştır. Hatta bugün dahi Anadolunun birçok yerinde gizli veya aşikâr olarak devam etmekte, modern pedagojinin kabul etmediği bir şekilde genç yavruların dimağını yormaktadır.

Genellikle cami veya mescit yanında mahalle aralarında kurulup kurucusunun verdiği özel vakıflarca finanse edilen bu okullar arasında kız ve erkek çocukların karma olarak devam ettiği okullar bulunduğu gibi bazı yerlerde yalnız kız çocukları için umumiyetlede hocalık yapan kadının evinde olmak üzere açılmış olanlarda vardır. Bu okulların belli bir makamca düzenlenmiş programları yoktur.

Kız okullarının kadın hocaları, kuranı ezberliyerek hafız olmuş ve o devrin klâsikleşen birkaç kitabını okumayı bilen yaşlı kadınlardır. Okulun belli bir öğrenim süresi yoktur. Kız çocukları 8-9 yaşına girdimi okuldan alınır bu çağdan sonra kızlar evlerine kapanır kaderlerine boyun eğdi.

Tanzimat devrinden sonradırki, ilk defa olarak Osmanlı devleti erkek eğitimi yanında kadın eğitimine de önem verilmesi gerektiğini ve hatta bu konuda örgütlemeye gidilmesini zaruri görmüşlerdir. Neticede cılız bir şekilde olsa kadın eğitimi devletin genel eğitiminde yer almağa başlamıştır ki bunların ilk kurumları 1858'de açılan kız rüştiyeleridir.

Bu genel eğitim hareketleri dışında bu devirde Saray'da kadınlara Batı musikisi eğitimi yaptırıldığını görüyoruz. Bu konuda bize bilgi veren Gazi Mihal Mahmut: "Türk-Avrupa Musiki münasebetleri" adlı kitabının 113-121 sayfalarında Sultan Mahmut'u kızı Adile Sultan koruyuculuğu altında Sarayda Batı musikisi dersleri verildiğini Abdul mecit devrinde seksen musikacı kızın Harem Bandosunda çalıştığını ve bu musiki'sinas kızların mabeyin orkestrasının erkek musiki şinasları derecesinde çaldığını yazıyor²⁴.

24 Gazi Mihal, Mahmud, s. 113 - 121

KIZ RÜŞTİYELERİ

Daha Tanzimat ilan edilmeden önce savunma amaçları ile modern askeri okullar açılmağa başlamıştır. 1773 Mühendis haneyi Bahri Humayun. 1793 Mühendis Bahri Humayun 1826 Tıphane-i Amire Cerrahhane-i Numune 1834 Mektebi Harbiye gibi.

1838 de de gerek bu okullara öğrenci hazırlamak gerekse iyi memur yetiştirmek için sibyan okullar üstünde modern yapıda Rüştiye okulları açılmıştır. Böylece başlayan batıya dönük eğitim hareketinin kadın eğitimini de içine alması için 1859 yılını beklemek lâzım gelmiştir. 1859 yılında aşağıda belirtilen beyanname neşredilerek kız rüştiyesi açılmıştır. Bu konuda da ilk adım da öğretmen okullarının kurucusu, Kemal Efendi tarafından atılmıştır²⁵.

“Osmanlı devletini dinç ve sağlam bir halde ayakta tutacak, onu mamur kılacak olak biricik şey umumi terbiyenin artmasıdır.

Umumi terbiyeye ne kadar fazla önem verilirse memleketin fikir üstünlüğü o derece artacak, bayındırlığı o derece çoğalacaktır.

Aşağı yukarı şimdiye kadar açılan resmi okullar her ne kadar erkek çocuklara tanınmış bir hak ise de, eğitim yapmak isteyen kız ve erkek çocuklar, bir ayırım yapılmaksızın bu nimetten faydalanmalıdır. Şimdiye kadar bu eğitim nimetinden yalnız erkek çocuklar yararlanmakta kızlar bütün istekten yoksundurlar. Bu amacın tesirleri bugün dahi varittir. Ancak evli erkekleri mesut edecek, eve saadet getirecek olan kadın din ve dünyasını bilip emre itaat etmekle ve yasaklanan şeyleri yapmamakla olabilir ki bu da kadınların eğitim görmeleri ile mümkündür.

Bu yüzden kız çocuklarının daha iyi bir eğitim görmeleri ve bilgili ve görgülü bir kadın olarak yetiştirilmeleri, anne ve babaya borçtur. Bu müslüman kuralını her tarafa yaymak için daha önce İstanbul'da At meydanı civarında kızlar için özel olarak açılan bir mektepte kız çocukların terbiye ve eğitimleri yapılmaktaydı. Kız çocuklarına terbiye dersi verecek, onları eğitecek öğretmenler daha dikkatli olarak seçilecek. Bu sefer yeniden düzenlenmekte olan yönetmelikte kızlar yeni eğitim sistemiyle terbiye edilecektir. Bu sebepten kız mektebinin idaresi daha disiplinli ve daha modern eğitici ve öğretici bir hale sokulmuştur. Kız çocukları olanların duru-

25 Koçer, Hasan Ali, 1970, s. 67

mu bilmeleri ve kızlarını bu okula yollayıp gereken eğitimi yaptırmaları uygun olur.”²⁶

Mithatpaşa'nın Niş ve Rusçukta kız yetimler için ordu ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir dikim atölyesi niteliğinde açtığı İslâhane"ler dışında kadınların eğitimi konusunda 1869'a kadar yeni bir gelişme göremiyoruz. 1860 yılında Mithat Paşa, geniş yetkilerle Tuna valiliğinde bulunduğu sırada: "İslâm ve hristiyan evlâdından bazı bakımsız ve yetim çocuklar şurada burada perişan ve telef olduklarından o mekule etfali aceze ashabi hayret ve hasenatın ianesiyle bir mahal yaptırıp talim ve terbiyelerine bakma ve sanat öğretmek" gereğiyle evvela Niş'te (1860) sonra Sofya'da Rusçuk'ta (1864) birer ıslahhane açmıştır. Bu ıslahhaneler, kız ve erkek sanat okullarına doğru atılan ilk adım sayılır.²⁷

9 Haziran 1869 da yayımlanan bir irade ile kız rüşdiyelerinin açılmasının tamim ve teşvik edildiği de görülmektedir. 1870 de "Darülmuallimat" açılarak kız rüşdiyeleri için kadın öğretmenler yetiştirmeye başlayınca kız rüşdiyeleri de başlıca büyük şehir ve kasabalarda yayılmağa başlamışlardır.²⁹

MAARİFİ UMUMIYE NİZAMNAMESİ

1869 da o devir Fransa Maarif teşkilatı örnek alınarak Maarif Nazırı Saffet Paşa tarafından hazırlanan Maarifi Umumi Nizamnamesi eğitim düzenimize hukuki bir yön vermek ve batılılaşma devrinin başından beri parça parça yapılan eğitim ıslahatlarını bir nizamnameye bağlamak bakımından eğitim tarihimiz için bir dönüm noktası olmuştur. Maarifimizin hemen hemen her meselesine el atan bu nizamname kadın eğitimi hakkında şu hükümleri getirmiştir.

A- Okuma yazma çağındaki çocukların tümüne ilk öğrenim mecburiyeti koymuştur.

B- Uygun yerlerde kızlar için orta okul (Rüşdiyeler) açmayı düşünmüştür.

C- İstanbul'da Kız Öğretmen okulu açmayı düşünmüştür.

²⁶ Ergin, Osman

²⁷ Koçer, Hasan Ali, 1970.

KIZ SIBYAN OKULLARI

Bu nizamnamenin kız sıbyan okulları ile ilgili maddeleri şunlardır:

11. Madde - Bir mahalle veya köyde bir cemaate mahsus iki sıbyan mektebi varsa ve o yerde kız sıbyan mektebi açılmasında bir sakınca mevcut değilse, o iki sıbyan mektebinden biri kızlara ayrılır ve kız sıbyan mektebi haline sokulur. Bu suretle o yerde kız sıbyan mektebi açılması hususunda sakınca giderilene kadar veya kızlar için mektep açılana kadar o yerin kızları da erkek sıbyan mektebine kabul edilirler, fakat erkek çocuklardan ayrı bir tarafta ve sırada otururlar.

12. Madde - Başlı başına kızlara mahsus olan sıbyan mekteplerinin bütün hocaları ile dikiş ustaları kadın olacaktır. Fafak yeteri derecede ehil öğretmenler yetiştirilinceye kadar yaşlı ve terbiyeli, iyi ahlâk sahibi olduğu tecrübe ile öğrenilmiş hocalar kız sıbyan mektebinde hocalık yapabileceklerdir.²⁸

KIZ RÜŞRİYELERİ

Bu nizamnamenin kız rüşriyeleri ile ilgili maddeleri şunlardır²⁹

22. Madde - Büyük şehirlerde halkı İslâm ise sırf İslâm Hıristiyan ise yalnız hıristiyanlara birer kız rüştiyesi açılacaktır. Halkının bir kısmı İslâm, bir kısmı Hıristiyan olan kasabalarda ise hıristiyan rüştiyesi ayrı, müslüman rüştiyesi ayrı yapılacaktır. Bu şekilde halkı karma olan şehirlerde rüştiye okulu bulunacak olan halkın adedi 500 haneyi geçmesi gerekmektedir. Bu okulların yeniden kurulması şimdilik İstanbul'a ve sonra da il merkezi olan yerlere mahsustur. Diğer müslüman olmıyan halk dahi aynı kurallara uyarlar.

23. Madde - Kız okullarının öğretmenleri kadın olacaktır. İstenecek derecede kadın öğretmenden lâyıki bulunamazsa, ileride yetkili bayan öğretmenler yetişinceye kadar yaşlı ve bilgili erkek öğretmenler de kız rüştiyelerine öğretmen olarak atanabilirler, Din dersleri her toplumun kendi dili üzerine verilir. Müslüman olmıyan halkı meydana getiren sınıflar kız rüştiye okullarında Arapça ve Farsça kurallar başlangıcı yerine kendi dillerin başlangıçlarını okurlar müslüman olmıyan çocukların din ile ilgili bütün dersleri onların dini başkanları yada görevlendirilecekleri kişilerce verilir³⁰.

28 M. Cevat, s. 473

29 Maarifi Umumiye Nizamnamesi, Madde 22.

30 Koçer, Hasan Ali, 1970, s. 74

Bu nizamname ile aynı zamanda bu kız rüştiyeleriyle kız sibyan okullarına muallime yetiştirmek için gerekli kız öğretmen okulunda düşünüldüğünü söylemiştik. Onunla ilgili madde şudur.

DARÜLMUALLİMAT

Madde 68 - Kız Mektebi Sibyaniye ve Rüştiyesine muallimler yetiştirmek üzere Dersaadet de bir Darülmuallimat tesis olunup sibyan ve rüştiye namıyla iki şubeye ve her şube dahi biri islâm ve ve diğeri sınıfı gayri müslime rüşdiye okulu için yetiştirilecek muallimlere mahsus olmak üzere ikişer daireye taksim olunacaktır.

Bu nizamnamenin getirdiği Darülmuallimat 26 nisan 1870 de açıldı. Ancak nizamnamenin bütün hükümlerinde olduğu gibi Darülmuallimat hakkındaki hükümlerde bazı değişikliklere uğradı.

O zamanın Maarif Nazırı olan Saffet Paşa açılış konuşmasında okulun açılış gerekçesini bize şöyle vermektedir³¹.

Saffet Paşa bu nutkunda kısaca şöyle demektedir: “Her türlü hürmete layık olan kadınların eğitimi ve öğretimlerine özenmek gereklidir. Çünkü doğumdan okula başlama gününe kadar, başka bir endişesi olmadığı için duyduğu her şeyi hafızasında çok iyi yerleştirecek olan çocuğun bu devredeki tek eğitimcisi annesidir. Erkeklerin bilgi ve hünerde ileri gitmeleri gerekli olduğu gibi kadınların da çeşitli bilgilere sahip olmaları lâzımdır. Evvelceleri İslâmiyette edebiyata vakıf şair kadınlar yetişmiş edebiyat kütüphanesinde zeka, fetanet ve bilgileriyle isim yapmışlardı. Avrupa da dahi pek çok şair ve yazar kadınlar çıkmakta ve eserleri ellerde dolaşmaktadır.

Doğu ülkeleri halkının, erkek olsun kadın olsun kişisel akıl ve kabiliyetleri her türlü bilim ve fen öğrenimine her çeşit zanaat ve güzel sanata yeterli oldukları halde şimdiye kadar geri kalmaları özellikle kadınların herşeyden büsbütün habersiz olmaları yalnız öğretim ve eğitim noksanlığından ileri gelmiştir. Çünkü Osmanlı Devletinin ülkelerinde şimdiye kadar kadınlar için orta öğretim seviyesinde okullar olmayıp kız çocuklar sekiz-on yaşına kadar sibyan okullarına devam edip sadece yazı okumayı bazıları da evlerinde basit dini bilgiler öğrenirler bundan ilerisinde bir öğretim kurumuna gidemeyip o halde kalırlardı.

Oysa kadınların bilgi ile ziynetlenmelerine süslenmelerine engel olan hiç bir şey olmadığı gibi aksine erkeklerin bilgi sahibi olmaları

31 Mahmut Cevat, s. 484

hakkında konmuş bütün kaide ve söylenmiş bütün isteklendirme “teşvikat’ın” kadınları da kapsadığı hadislerle sabittir. İyi terbiye görmüş ve birçok kitabı okuyarak alemin hallerine nüfuz etmiş ve bilgelenmiş kadınlar bütün hallerde namus ve itibarlarını muhafazasını bileceklerinden şüphe edilemez. Birçok sanat ve bilgi vardır ki onların yapılması ve öğrenilmesi islâmın emirlerinin yerine getirilmesine engel değildir. Avrupada nice yüzbinlerce kızlar ve evli kadınlar evlerinde her her türlü nefis eşya yapımı ile uğraştıkları ve çalıştıkları halde İslâm kadınlarının bu gibi sanatları yapmak ve bunun maddi, manevi faydalarına kavuşmaktan yoksun olmaları üzülecek bir konudur.

Saffet Paşa’nın Kız Öğretmen Okulu Açılışında söylediği nutuk:

“*Taife-i nisâ hasbelhilkka her türlü hürmet ve riayete seza olduğu gibi, talim ve terbiyeleri dahi şayan-ı itinadır. Zira bir çocuk kadem hihade-i mend-i vücut olduğu günden mektebe dühulü gününe değin münhasıran validesinin taht-ı terbiyesinde bulunduğu ve o müddette ezhan-ı etfâl her türlü gavaïlden hâl bulunmasıyle işittikleri şeyler sahife-i hatırlarında tekerrür eylediğinden bicihetle velidelerin terbiye-i etfalde dahli küllîleri olduğu derkârdır. Sınıf-i ricalin tahsil-i ilim ve hüner eylemesi lâzımeden olduğu misillü taife-i nisanın dahi mehasin-i haziyelerini hulyat-ı malûmat-ı mütenevvia ile dahi tezyin eylemeleri icap eder, Evailde havatin-i İslâmiyeden dekayik-i edebiyata vakıf ve şaire kadınlar zuhur ederek isimleri kütüp-ü edebiyede mastur ve kendileri zekâ ve fetanet ve malûmat ile meşhûrdurlar. Avrupa’da dahi pek çok şaire ve müellifeler zuhur edip te’lifgerdeleri olan kütüp-ü mutebere elde tedavül etmektedir.*”

Memalik-i Şarkiye ahalisinin zükûr ve inâs-ı akıl ve istidad-ı zatiyetleri cihetiyle her türlü ulûm ve fûnûnu tahsile ve her nevi hiref ve sanayi-i derece-i kemâle isâle muktedir oldukları halde, şimdiye kadar bu şeylerin geri kalmaları ve hususiyle taife-i nisânın bütünü ilim ve maarifeten bîbehre bulunmaları mücerred fıkdanı-i vasıta-i tahsiliyeden neş’et eylemiştir. Çünkü memalik-i Devlet-i Aliyede şimdiye kadar inas için derece-i saniyede mektepler olmayıp kız çocuklar sekizer, onar yaşlarına kadar mekatıb-i Sıbyaniyeye devam ile hareketli yazı okumağa kesbi iktidar edecek dereceye kadar dururlar ve bazıları dahi hanelerinde eczay-ı şerife ve ilm-i hâl okumaklığı öğrenip kendilerine bundan ilerisini talim ve tedris edecek vasıtalar olmamakla biçareler o halde kalırlardı.

Halbuki taife-i nisânın tahsili ulûm ile tezyini hilkat eylemelerine mani bir güna ve esir olmayıp, bilakis ricalin iktisab-ı ulûm eylemeleri

hakkında vakit olan teşvikatın taife-i nisâya dahi şümülü olduğu hadîs-i şerif-i hikmet elifiyle dahi sabittir. Hüsnü-ü terbiye görmüş ve birçok kütüb mütaleasiyle ahval-i âlema kesbi vukuf ve malûmat etmiş olan kadınlar kâffei anvalde muhafaza-i namus ve itibarları kazisyeni akdemi vazaif-i müterattibeden addedeceklerinde iştaban olunamaz. Birçok sanayi ve maarif vardır, ki onların icrası ile taayyüşe mesturiyet-i şer'îye İslâm mani değildir. Avrupada nice yüzbinlerce kızlar ve müteahhile kadınlar hanelerinde türlü eşyayı nefise imalî ile taayyüş etmekte oldukları halde İslam kadınlarının bu misillü sanayii ciradan ve bu cihetle onların hasıl edeceği maarifi maddiyeden mahrum olmaları şayanı teessüftür. Darüssaltant-ı Seniyyede et-fâli inasa mahsus mektepler olmadığından bunlar etraflı zükur ile birlikte bulunmakta oldukları halde bazı mertebe mahazır mütaleasiyle geçen sene fâl-ı zükur ile inâs tefrik edilmiş ve say-i maarifvayei hazreti şahanede Dersaadetin mevrakı-ı muhtelifesinde yedi adet inâs rüştiyeleri dahi açılmış olup ancak bunların muallimleri zükurdan oldukları cihetle sinleri 9 ve 10 u mütecaviz olan kızlar hasbelmes turiye bu mekteplerde iki seneden ziyade duramayacakları ve müddet de ise tahsili malûlatı kâfiye edemeyecekleri derkâr olduğundan ve bunların mektâtib-i rüştiyede dört sene müddet durmaları ho kendi cinslerinden olmalarına mütevakkıf bulunduğu bundan böyle gerek Sibyan ve gerek rüştiye mekteplerine muallimler yetiştirmek üzere bir Darül muallimat teşkil ve te'sisi lâzım gelmiş olmasıyle o dahi maarif nizâmnamesinin ahkâmı münderecatı iktizasından olduğu üzere bugünkü gün keyemmüen küşad resminde bulunduğu-muz işte bu mekteptir.

Memleketimizde kız çocukları için okullar olmadığından bunların erkek çocuklarla bulunması bazı noktalardan uygun olmadığı gerekçesiyle geçen sene erkek ve kız çocukları ayrılmış İstanbul'un çeşitli yerlerinde 7 kız rüştiyesi açılmıştır. Bunların öğretmenleri erkek olursa 9 ve 10 yaşını geçmiş olan kızlar bu okullarda iki seneden fazla kalamıyacakları bu zamanda bilgi sahibi olmak için yeterli olmadığından, bunların bu okullarda 4 yıl durabilmeleri ve hocalarının kadın olmasına bağlı olduğundan, bundan böyle gerek kız sibyan gerek kız rüştiyelerine kadın öğretmen yetiştirmek üzere bu kız öğretmen okulu-nu bugün açıyoruz.

Okulun öğrenim süresi Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde 4 yıl süreli olarak gösterildiği halde 3 yıldır³².

Okul hem kız Rüştîyeleri, hem de Kız Sibyan okulları için muallime yetiştirmektedir. Nitekim 1875 de mezun olan 13 öğrencinin sekizi rüştiye, beş tanesi de sibyan okulu öğretmeni olarak şahadetname almıştır. Bu şahadethame ayırımı mezunların öğretim esasındaki çalışma ve başarı derecelerine göre yapılırdı³³.

“İkinci Meşrutiyet devrine kadar öğrencilerine burs veren gündüzlü bir okul durumunda olmak üzere, memlekette tek kalan ve kız Rüştîyeleriyle bu seviyedeki kız meslek okullarına olduğu gibi kız ilk okullarına da meslekî formasyon sahibi öğretmen yetiştirmiş bulunan ve aynı zamanda burs almayan mezunların öğretmen olmakta muhtar bıraktığı için memleket kadınları arasında da aydın bir zümrenin sayıca artmasına hizmet etmiş bulunan bu müessesenin de, bir orta öğretmen okulu sayılması gibi kızlara mahsus Darülfünunun açıldığı 1914 yılından önce memleketimizin kızlar için en yüksek eğitim müessesesi olmak özelliği de vardır”.

II ci Abdülhamid devrinde Tanzimat'ın reformcu ruhu hissedilir şekilde yavaşlatılır, hatta bazı noktalarda durdurulur.

Reformcu hareketin getirdiği kadın eğitiminin bu durumdan etkilenmemesi imkânsızdır. Bu sebeple bundan evvelki devrede olduğu şekilde bu konuya eğilmiş, aynı zamanda devletin sorumlu adamı olan Kemal Paşa, Saffet Paşa gibi kişiler göremiyoruz.

Ancak, bizi sevindiren olay, davanın sayıları az da olsa vatanperver münevverlerce ele alınıp bir hak olarak istenme çığırının açılmasıdır. Hatta bu yüzden GRACE ELLİSON 1928 de neşrettiği Turkey Today adlı eserinde kadın hakları için gösterilen çabaların başlangıcı olarak II ci Abdülhamit devrini zikrediyor. O'na göre Türk Kadın haklarının tohumlarını Abdülhamid'in Nazırlarından Nuri Beyin Jon Türklerle'de teması olan iki kızı atmıştır. Hatta Pierre Loty. “o devir Türk kızlarının durumlarını belirten Les Desenchantées adlı romanını Abdülhamid korkusu ile kendileri neşriyatta bulunamayan bu kızların gönderdiği mektuplar serisine dayanarak yazmıştır.³⁴

“Namık Kemal, Şinasi, Ali Suavi gibi vatanperverler Kur'andan kadın hakları ile ilgili kısımları çıkarıp kadınların yararına yorumlarda bulunmuşlardır³⁵”.

33 Berker, Aziz, s. 85

34 Onay, Perihan, s. 71

35 Onay, Perihan, s. 72

Abdülhamid'i çeşitli gerekçelerle ikna edip birçok modern kurumların açılmasını, yürümesini sağlamaya çalışan, Abdülhamid tarafından 6 defa Meşrutiyetçiler tarafından da 3 defa sadrazamlığa getirilen Mehmet Sait Paşa bu konuda da faaliyetten geri kalmaz ve 13 Mart 1880 de, "İstanbul'da Babıâli Caddesinde Avrupa kız okulları nizamlarına uygun bir programla Fransızca ve istenirse başka diller de öğretmek, Türkçe genel kültür derslerinden başka musiki, el ve ev işleri de göstermek üzere yatılı ve gündüzlü orta basamaktan bir kız okulu nu" öğretime başlatır³⁶.

Bunun yanında özellikle Kız Teknik öğretim ile ilgili bazı faaliyetlerde bulunulmuştur. Bu cümleden olarak, İlk açılan Kız Sanayi Mektepleri için 17 Mayıs 1884 de düzenlenen nizamnâne ve programa göre öğrenim sürelerinin iptidai sınıflarıyla birlikte beş yıl olduğu sabahtan genel bilgi dersleri gösterildiği, öğleden sonralarının biçki, dikiş, nakış kanaviçe ve çuval işleme gibi iş dersleriyle piyano ve musikiye ayrıldığı, millî ve eski Türk elişleri sanatlarına da önem verilmesi ve öğrencilere piyano ile birlikte Türk musikisinin de öğretilmesi hususlarının gözönünde tutulduğu ve dışardan ısmarlama iş alarak atölyelerini işletmeleri için de bir döner sermaye konulduğu görülmektedir.

Maarif Nezareti tarafından 1900 de Kız Sanayi Mekteplerinin Programları genişletilerek genel bilgi dersleri arttırılmış ve öğrenim süreleri iptidai kısımlarıyla birlikte Rüştüye basamağında öğrenim veren yedi sınıfa yükseltilmiş ve ilk sınıfta günde bir, öteki sınıflarda günde ikişer saat iş dersleri (nakış, dikiş, biçki, örgü, açılılık ve taticılık, yalnız yatılı olanda halı ve bez dokuma işleri) ayrılmış ve böylece okullara daha verimli bir kız teknik öğretim kurumu niteliği verilmek istendiği, fakat başlarında daima ilmiye sınıfından bir müdürün bulundurulmasının gerekli duyulduğu, hatta son yıllarda bazan aynı zatın her üç okula da müdürlük ettiği görülmüştür. Okulların iç yönetimi ve bazı dersleri için yabancı öğretmenlerden de zaman zaman faydalanılmak istenmiştir. 19 Aralık 1904 tarihinde çıkan bir irade ile de yatılı Kız Sanayi Mektebine hali vakti elverişli aile çocuklarından gündüzlü öğrenci alınması esası da kabul edilmiştir³⁷.

5 Temmuz 1899 da Maarif Nezaretine bağlı olarak teşkiline teşebbüs edilen biri ihzari, altısı esas olmak üzere yedi sınıfı bulunacak olan Dar-ül-Eytam'ın kızlar şubesinde de biçki-dikiş ve nakışla ilgili

36 Unat, Faik Reşit, s. 46

37 Koçer, Hasan Ali, 1970, s. 157

konulardan başka tatbiki sanatlara da geniş ölçüde yer verildiği görülmektedir ki, bu okulu da memlekette Kız Teknik Öğretimin gelişme duraklarından biri saymak gerekirse de, çeşitli sebeplerle açılmadığı ve sonradan 1 Eylül 1903 tarihinde yalnız erkeklere mahsus kısmının “Darülhayr-Âli” adı altında açıldığı ve II. Meşrutiyetin ilânından sonra 21 Ağustos 1909 da bunun da kaldırıldığı bilinmektedir.

II ci Meşrutiyet yıllarında, arka arkaya gelen harplerin değiştirdiği sosyal, ekonomik ortam, kadın eğitiminin batı toplumlarında evvelki devirlere nazaran daha önemli ele alınmış ve hayli geliştirilmiş olmasının yaptığı etki, devrin Talat Paşa, Cemal Paşa, Enver Paşa gibi devlet adamları tarafından konunun öneminin kabul edilmiş olması,⁹ gelişen milliyetçilik cerayanı ile eski Türklerdeki kadının hayatı incelenip ve yazılması hepsinden de önemli olan bir sebep olarak evvelki devrede erkekler tarafından açılmış olan bu konudaki mücadeleye kadınlarında çeşitli dernekler kurup faaliyetlerde bulunarak iştirak etmeye başlaması neticesinde kadın hak ve eğitimi ile ilgili şartlar değişmeye başladı.

Bu cümleden olarak:

II ci Meşrutiyet yıllarında Ziya Gökalp eski devirlerdeki Türk kadınının hayatı ile ilgili bir inceleme yapmış, kendisinin fikirleri ise Abdullah Cevdet ve Tunalı Hilmi tarafından desteklenmiştir. İki grup halinde birleşen bu ileri görüşlü Türk aydınları, fikirlerini yayınlamışlar ve böylece kadınları ilgilendiren problemler üzerinde ciddi tartışmalar açılmıştır. Celal Nuri bir yanda, diğer dünya devletlerinde, kadınların gelişme hareketlerinden örnekleri alarak Türk Kadınlarının problemlerini tartışırken, öte yandan Kur’andan bazı kısımları ele alıp kendi yorumlarını ileri sürüyordu.

Birinci Dünya savaşından kısa bir süre evvel ve savaş sırasında, erkekler silâh başına çağrılınca, kadınların devlet hizmetlerinde onların yerlerini doldurması artık bir zaruret halini almıştı. Balkan Devletleri Batı Trakyayı işgal edip, halkı katletmeğe başladıkları zaman Talât, Cemal ve Enver Paşalar kadınlardan ileri atılıp kendilerine yardım etmelerini istemişlerdir. Gene bu paşalar “Kadınları koruyucu kanunlar yaptılar, Kızılay Donanma Cemiyeti ve diğer yurt sever hareketlerde yer almak için için kadınları teşvik ettiler ve feminist toplantılar da hükümet aktif bir rol oynamaya başladı. Kadınlar caddelerde peçeleri arkaya atılmış vaziyette gezmeğe başladılar. Talat Paşa Hocaların kuvvetle karşı koymalarına rağmen, kadınlara erkeklerle aynı zamanda

parkta gezmelerine izin verdi”³⁸. “Hamdullah Suphi Bey (Tanrıöver) harem sistemi içinde yaşamının kendisine verdiği ıstıraptan sözetti... “Hocalar peçenin iffeti muhafaza ettiğini söylerler. Onlar bize de yalan söylememek için dilimizi koparmamızı söyleyebilirler” diyordu. Bu nutku bize, Turkey Today adlı eserinde nakleden İngiliz yazarı Grace Ellison “Bu konuşmaları” yüzlerinde siyah peçeleri, ağlıyan kadınlar dizisi dinliyordu... Bu kadınlar çok derinden sarsılmışlardı. “diyor.

Yukarda bu mücadeleye kadınlarında katıldığını söylemiştik. Aslında kadınların bu mücadelesinde, burada zikrettiğim Halide Hanım ile Nuriye Ulviye hanım ne tekdirlir ne de başlatıcıdırlar. Daha gerilere gidersek, II.nci Mahmud’un kızı divan sahibi şair Adile Sultan, şair ve bestekâr Leyla Hanım, Cevdet paşanın kızları Fatma Aliye, Emine Semihe Hanımları. Bestekar Cavide Hayriyi, daha sonraları da Kadınlar Dünyası Sahip ve yazarı Ulviye Mülan Hanımı Kadın hak ve duygularını aruz veznile yazan şair Yaşar Nezihe hanımı, İhsan Raif, Nigar Osman, Şukûfe Nihal, Güzide Osman, Ahmet Mithat Efendi ve Şair Paşanın çağdaşı Şair Fitnat Hanımı zikretmek gerekir. Kadın hakları, Hanımlara Mahsus Gazete, Kadınlar Dünyası, Hanımlar Alemi isimli dergi ve gazetelerde savunulur, bu fikirlerin karşıtları da Sebiül Reşad, Sıratı Müstakim, Beyanül Hak, Ceridei Sufiye gibi gazete ve dergilerde yazılırdı.

TAALİ-İ NISVAN CEMİYETİ 1908 de Halide Edip Hanım tarafından, MÜDAFAAİ HUKUKİ NISVAN’da 27 Mayıs 1913 de Nuriye Ulviye Hanım tarafından kurulmuştur.

Meşrutiyetten evvelki devrimciler de kadınları ilertetme dileğinin kaynağı batılılaşma hareketleri gibi görünüyor. “1908 den sonraki devrimcilerin çabası ise eski Türk geleneklerinin yeniden yerleştirme şuuru ile olmuştur ki kadınlara toplumda kendilerinin şerefli ve erkeklere eşit statülerini geri vermek amacını güder”³⁹.

Kadın hakları üzerindeki bu gelişmelerin kadın eğitimine şu etkileri oldu:

14 Ekim 1911 de üç rüştiye ve iki idadî sınıflarından kurulu “İstanbul İnas İdadisi” adı altında açılan ilk kız idadisi Sultanahmet civarında kira ile tutulmuş bir konakta öğretime başlamıştır.

Kız teknik mektepleri esaslı birer binadan mahrum buldukları için vakit vakit başka başka semtlerdeki ahşap konaklara sığdırıl-

38 Onay, Perihan, s. 74

39 Onay, Perihan, s. 75 - 76

miş ve İstanbul'daki yatılı ve gündüzlü olanları meşrutiyetin ilk yıllarında birleştirilmiş ve yatılılık kaldırılmış bulunan Kız Sanayi Mektepleri 1911 de İstanbul vilâyeti özel idaresine devrolunmuş ve 1913 den başlayarak bu okullar önce dört yıllık idadi ve bir yıllık öğretmen yardımcılığı sınıfı olan beş yıllık bir okul haline getirilmiş ve sonradan ilk kısım ile birlikte dokuz senelik bir programın uygulanmasına geçilerek öğrenim süreleri arttırılmış ve Almanya'dan yabancı uzmanlar getirtilerek okulların ıslahı için tedbirler de alınmış ise de 1920 de İstanbul Vilâyeti Genel Meclisi, bütçe darlığı dolayısıyla özel idarenin dışında bulunduğu bu okulları lağva karar vermiştir. Bu durum üzerine Maarif Nezareti bunları "İnas Sanayi Sultanisi" adı altında ilk okula dayanan dört yıl öğrenim süreli ve Elbise, Çamaşır, Nakış ihtisas dallarına ayrılan birer kız meslek okulu halinde genel bütçeye almış, bunlardan aynı zamanda kız okullarının meslek dersleri için öğretmen yetiştirmeyi de sağlamak üzere programlarına bazı meslekî dersler koyarak özellikler vermiş ve Cumhuriyet devrine kadar bu isimleriyle programlarını muhafaza etmişler ve 1927 den sonra da Kız Sanat Enstitüleri halinde teşkilâtlandırılmışlardır.

1913 İstanbul'da ilk kız lisesi "İstanbul İnas Sultanisi" adı ile açılmışdır.

1913-1914 ders yılı başlangıcında, bütün ihtiyaçlar göz önüne alınarak kız sultanisinin yatılıya çevrilmesi, 5 yıllık ilk kısmı üzerine 5 yıl da orta tahsil vermek suretiyle tahsil süresinin 10 yıla çıkarılması, bu suretle bir kız lisesinin teşkili kararlaştı. Bu şekilde ilk kız lisesi "İstanbul İnâs Sultanisi" adı altında faaliyete geçti⁴⁰. Aksaray'da Redif Paşa Konağında açılan bu kız lisesi 1915 yılında (Bezm-i alem Sultanisi) adını almış ve Aksaray'dan Sultan Mahmut Türbesi yanındaki binaya taşınarak ders programlarında değişiklik yapılmıştır. Erkek lisesinin 12 yıllık ders programına göre bu kız lisesinin ders programı zayıftı. O zamanlar kızlar için henüz yüksek öğrenim kapıları açık olmadığından, bu öğretim derecesi onlar için yeter görülüyordu. 1916 da kızlar için bir Dar'ülfünûn açılınca kızların öğrenim yeterliliği hissedilmeğe başlandı. Vilâyetlerde kızların orta tahsili, yalnız kız muallim mekteplerine inhisar ediyordu⁴¹. Açılan 10 yıllık liseler yalnız İstanbul'a münhasır kaldı. Vilâyetlerde de kızlara mahsus liselerin açılmaya başlaması Cumhuriyet yıllarına kaldı.

40 Koçer, Hasan Ali, 1970, s. 197

41 Ergin, Osman, s. 1203&1204

1916, 14 Mart İstanbul İnas İdadisinin aynı öğrenci ve öğretmen kadrosu ile "Leyli ve nehari İstanbul Sultanisi" adı altında Aksaray'da Redif Paşa konağında teşkilâtlandırılması suretiyle ilk kız lisesi açıldı.

1917 Eylülünde kız öğrenciler için öğrenim süresi bir yıl olan ve çok önce Kız Darülfununu binasında açılan "Ameli Ticaret İnas Şubesi" adı altında Ticaret Okulu Kızlar Şubesi açıldı.

1918, 17 Mart Erkek ilkokullarında kadın öğretmenlerin de görevlendirilebileceği hakkında Maarif Nezaretince alınan karar yayımlandı.

İlk devrelerde üç yıllık olan bu Öğretmen Okullarının öğretim süreleri 1913 de yayımlanan bir nizamname ile erkeklere mahsus olanları dört yıla, kızlara mahsus bulunanları başına bir hazırlayıcı sınıf eklenerek beş yıla çıkarılmış ve programları meslek terbiyesi ve eğitim bilimleri bakımından lüzumlu yeni derslerle zenginleştirilmiştir. Burada kız çocuklarının iyi bir ev kadını ve anne olabilmeleri sağlamak amacıyla Madam Kolp tarafından Mahmut Paşa'da Mengene Sokağı 41 no. lu evde (Osmanlı - Fransız Kız Sanayi Mektebi) 19 Ekim 1325 (1909) da açılmıştır. Bu mektep Şehzade Abdülmecit Efendi'nin himayeleri altında Dahiliye Nazırı Talât, Adliye Nazırı Necmeddin, Maliye Nazırı Cavit, Dr. Besim Ömer, Hüseyin Cahit Yalçın Beylerin idaresi altındaydı. Bu mektepte islâm dinini okutmak üzere ulemâdan birisi muallim tayin edilmişti. Dr. Besim Ömer de tıbbâ dair, hıfzıssıh-haya dair dersler veriyordu. Türk kızlarını okutma teşebbüsüne Türk olmayan aydın kadınlar da katılıyordu. 1913 yılında kızlar için bir lise açılmıştır. 1911 Aksaray yangınında Lâleli Türbesi civarında bulunan Kız Muallim Mektebi binası da yanıp kül olmuştu. Kız Muallim Mektebi bu zamana kadar gündüzlü idi. Buraayı bitiren kızların çoğu vilâyetlerde açılan kız muallim mekteplerine hoca tayin ediliyordu. Bu yüzden İstanbul'da kadın muallim bulmak zorlaşıyordu. Bunun sonucu İstanbul'da kadın muallim yetiştirmek, sonra da kendi mekteplerinde bu kadın muallimleri görevlendirmek üzere vilâyet kız rüştiyeleri mezunlarından kızlar İstanbul'a getirildi. Bunların da Dar-ül' Mualimat Şubesi olmak üzere İstanbul'da Çarşamba semtinde bulunan Leylî Kız Sanayi Mektebinde okumaları, yeme içme ve yatmaları sağlandı. Bu suretle husule gelen kız idadisinin rüştiye kısmı yeniden, idadi sınıfları da kaldırılıp Dar-ül' Muallimat sınıfları talebesinden teşkil olunarakKabasakal'da bir konakta açıldı. Buranın müdürlüğüne o zaman Ankara Maarif Müdürü bulunan Kemal Edip Bey getirildi. Muavinliğine de Nakiye Hanım atandı.

İdadi sınıflarının dersleri: Türkçe, riyâziye, tabiiye, tarih, coğrafya, mevalid, nebatat, hayvanat, resim ve fransızca idi. Bu bina da 1912 yangınında yanıp kül olduktan sonra mektep Bayazıt'te, Tavşantaşı'nda bir konakta 3 rüştiye ve 3 idadiye sınıflarını içine almak üzere tekrar gündüzlü olarak açıldı. Halbuki İstanbul'un uzak semtlerinden orta tahsil için gelen kızlar vardı. Diğer taraftan idadinin öğretim kadrosu ve ders programı zayıftı. Erkek idadilerinin çok aşağısındaydı. 1913-1914 yılında bu idadi, sultaniye çevrildi ve yatılı oldu. 14 Kasım 1914 de yalnız kızlara mahsus olmak, Resim ve Heykel sanatları göstermek üzere (İnas Sanayi-i Nefise Mektebi) ismini taşıyan bir okulla Türk kızlarının da bu alanda öğretim görmelerinin sağlandığı, Mütareke devrinde pek çok sarsıntı gören ve devamlı bir göçe tabi olmak mecburiyetinde kalan okulun 1921 de (Sanayi-i Nefise Mektebi-i Âlisi) adı altında ve kendisine tahsis edilen eski Lisan Mektebi binasında birleştirildikleri Cumhuriyet devrinde 1926 yılında bugünkü binasına geçip bir sene sonra (Güzel Sanatlar Akademisi) adı altında teşkilâtı geliştirilinceye kadar burada faaliyete devam etmiş olduğu bilinmektedir.

1915'de (İnas Darülfününü) adı altında yalnız kızlara mahsus üç bölümlü ve üç yıl öğrenim süreli ikinci bir Darülfünunun İstanbul'da açıldı.

Balkan yenilgisinin uyarısıyla Darülfünunda, önceleri serbest konferanslar halinde kadınlar için açılmış olan derslerin bir süre sonra kızlara mahsus yarı sınıflar halinde teşkilâtlandırılmadı.

Memlekette kız idadileri ve kız muallim mektepleri arttıkça bunlara kadın muallim bulmak zarureti hasıl olduğundan serbest derslerle kızların da yetiştirilmesine gayret edildi. (5 Şubat 1914). Ancak mutaassıp düşünceli maarif idarecilerinin genç kız ve erkeklerin aynı bina içinde okumalarında bazı sakıncalar düşünmesinden 12 Eylül 1914 de bu sınıflar edebiyat, riyaziyat, ve tabiiyat şubelerinden kurulu olmak üzere (İnas Darülfünunu) adı altında ve ayrı bir bina içinde toplanmıştır. 1917 de de ilk mezunlarını verdi.

Bu Darülfünunun ilk öğrencileri kız idadileri mezunlarıyla İstanbul Kız Muallim Mektebi mezunları idi. Sınıflar tekrar Zeynep Hanım Konağına taşınıp Darülfünuna bağlanmış ve bir süre sonra da kız öğrencilerin erkek dershanelerine devam ve kendi sınıflarını boykot etmeleri şeklinde gösterdikleri bir medenî cesaretle (İnas Darülfünunu) ayrılığı fiilen tarihe mal olmuştur.

Bu oldu bittiği de ilk defa Edebiyat sonra Hukuk Fakültesi Meclisleri 1921 de kabul etmiştir⁴².

Cumhuriyet'e kadar kadın hakları ile ilgili çeşitli yayın yapılmış bazı ufak kararlar alınmış ama bunların hiçbiri hukuki bir metin haline gelmemiştir.

Cumhuriyet, kurucusu Atatürk'ün zorlaması ile kadın haklarını hukuki metinler içine yerleştirmiş, bunun içinde Türk Kadınlığının Ronesans devri adını almıya hak kazanmıştır.

Kurucusu Atatürk'ün zorlamasıyla dedim bu fikrimi, Büyük Millet Meclisinde kadın hakları konusu görüşülürken geçen olaylar ispata ve aydınlatmaya kâfidir sanırım.

Bundan evvelki devrenin bu konuda yaptığı faaliyetlere ve İstiklâl Harbi sırasında tarihin altın sayfaları içine girecek, dillere destan yararlıklar göstermelerine rağmen "Türk kadınlarının hakları Büyük Millet Meclisinde, 1923 yılında ele alındığı zamanki tartışmalar Cumhuriyete girerken o devrin Türkiye sorumlularının çoğunun bu konu da ne kadar dar ve geri düşünceli olduğunu göstermeye kâfidir.." Tartışmanın konusu "Kadınları da içine almak üzere her 20.00 Türk vatandaşını temsilen bir milletvekilinin seçilmesi idi"

Tunalı Hilmi Beyin teklifin lehindeki sözleri; bir kısım milletvekilleri tarafından "Hilmi Bey, milletin hissiyatı ile oynama, şeriata hürmet ediniz." diğer bir kısmı tarafından ise "Haklar alınmaz verilir" diye protesto ediliyordu. Bütün bu itirazlara cevap vermek isteyen Tunalı Hilmi Beyin konuşmaları ayak patırdıları, gürültüler şiddetli kaynaşmalarla kesiliyordu. O kadar ki Tunalı Hilmi Beyin "Kadınlara intihap (seçim) hakkı verin demiyorum. Fakat arkadaşlar anaların bacılarını... diye başlayan sözleri dahi gürültülerle kesiliyordu.

Bunun üzerine işe müdahale eden, Atatürk, Türk kadınlarının erkeklerden de daha çok eğitim görmeleri, daha bilgili olmaları gerektiğini aşağıya aldığım söylevlerinde sık sık açıkladı. İşte Ocak 1923 te yaptığı bir konuşma... "İnsanlar dünyaya mukadder oldukları kadar yaşamak için gelmişlerdir. Yaşamak demek faaliyet demektir. Binaenaleyh bir heyet-i içtimaiyenin bir uzvu faaliyette bulunurken diğer bir uzvu atalette olursa o heyet-i içtimaiye mefluctur. Bir heyet-i içtimaiyenin hayatta çalışması ve muvaffak olması için çalışmasının

42. Kansu, Nafi Atuf, s. 85 - 87

ve muvaffak olabilmenin mütevakkıf olduğu bütün esbab ve şeraiti tekabbül etmesi icabeder. Binaenaleyh bizim heyet-i içtimaiyemiz için ilim ve fen lâzım ise bunları aynı derecede hem erkek hem de kadınlarımızın iktisap etmeleri lâzımdır. Malumdur ki her safhada olduğu gibi heyet-i içtimaiyede dahi taksim-i vezaif vardır. Bu umumi taksimi vezaif arasında kadınlar kendilerine ait olan vezaifi yapacakları gibi aynı zamanda heyet-i içtimaiyenin refahı, saadeti için elzem olan mesai-i umumiyeye dahi dahil olacaklardır...”

(Mart 1923;) “... Ben bu kadınlar arasında kocalarından daha iyi iş anlayanlara ve hesap yapanlara tesadüf ettim”

“Efendiler, memleketimizde cahil varsa umumdur, yalnız kadınlarımızı değil erkeklerimize de şamildir.

“Kadınlarımız erkeklerden daha çok münevver, daha çok feyizli, daha bilgili olmağa mecburdurlar. Eğer hakikaten Milletın anası olmak istiyorlarsa böyle olmalıdır.”

(Mart 1923) “Daha selâmetle, daha dürüst olarak yürüyeceğimiz yol vardır. Büyük Türk kadınına mesaimizde müşterek kılmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınına ilmi, ahlâki, içtimai, iktisadi hayatta erkek şeriki, refiki, muavin ve müzahiri yapmak yoludur.”

(Ağustos 1925) “... bir millet erkek ve kadın denilen iki cins insandan mürekkeptir. Kabildir ki, bir kitlenin bir parçasını terakki ettirelim. Diğerini müsamaha edelim de kitlenin heyet-i umumiyesi mazhar-ı terakki olabilsin? Mümkün müdür ki, bir camianın yarısı topraklara, zincirlere bağlı kaldıkça diğer kısmı semalara yükselbilsin?...”⁴³

“Bir toplum cinsinden yalnız birinin çağın gerçeklerini edinmesiyle yetinirse o toplum yarından çok zayıflık içinde kalır. Bir ulus ileri ve uygar olmak isterse, özellikle bu noktayı temel olarak kabul etmek zorunluluğundadır.”

“Bizim toplumumuz başarısızlığının nedeni kadınlarımızı karşı gösterdiğimiz gevşeklikten doğmaktadır. Bir toplumun bir uzvu işlerken öteki bir uzvu durursa, o toplum felçlidir.

“Bizim toplumumuz için bilim ve fen gerekli ise bunları aynı derecede hem erkek ve hemde kadınlarımızın, kız ve erkek çocuklarımızın edinmeleri gerektir.”

43 Onay, Perihan. s. 80 - 82

“Kız ve erkek çocuklarımızın aynı şekilde bütün tahsil derecelerindeki talim ve terbiyelerinin ameli olması malumdur.”

“Kadının en büyük ödevi analıktır. İlk eğitim verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse bu ödevin önemi gereği kadar anlaşılır.”

“Bugün kü gereklerinden biri de kadınlarımızın her yönde yükselmelerini sağlamaktır.”

“Kadınlarımız da alim ve fenci olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün öğrenim derecelerinden geçeceklerdir.”

“Kadınlar toplum hayatında erkeklerle birlikte yürüyerek birbirinin yardımcısı ve dayanağı olacaklardır.” der.

Atatürk, vatanın kurtuluş ve yeniden kuruluş mücadelelerini anlattığı bir hitabesinde der ki:

“Bu son senelerin inkılâp hayatında, hummalı fedakârlıklarla mahmul mücadele hayatında milleti ölümden kurtarmak halâsa ve istiklâlâe götüren azmü faaliyet hayatında her ferd-i milletin mesaisi, gayreti, himmeti, fedakârlığı sevkeylemiştir. Bu meyanda en ziyade tebcil ile yad ve daima şükran ile tekrar edilmek lâzım gelen bir himmet vardır ki, o da Anadolu kadınının ibraz etmiş olduğu çok ulvî, çok yüksek, çok kıymetli fedakârlıktır. Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir milletinde, Anadolu köylü kadınının fevkinde kadın mesaisi zikretmek imkânı yoktur ve dünyada hiçbir milletin kadını “Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi halâsa ve ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar himmet gösterdim)” diyemez... Belki erkeklerimiz memleketi istilâ eden düşmana karşı süngüleriyle, düşmanın süngülerine göğüslerini germekle, düşman karşısında isbat-ı vücud ettiler. Fakat erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun hayat menbalarını kadınlarımız işletmiştir. Memleketin esbab-ı mevcudiyetini hazırlayan kadınlarımız olmuş ve kadınlarımız olmaktadır. Kimse inkâr edemez ki, bu harpte ve ondan evvelki harplerde milletin kabiliyet-i hayatiyesini tutan hep kadınlarımızdır. Çift süren, tarlayı eken, ormandan odunu, keresyeyi getiren, mahsulâtı pazara götürerek paraya kalbeden, âile ocaklarının dumanını tütüren, bütün bunlarla beraber sırtıyla, kağnisıyla, kucağındaki yavrusuyla, yağmur demeyip, kış demeyip, sıcak demeyip cephenin mühimmatını taşıyan hep onlar, hep o ulvî, o fedakâr, o ilâhî Anadolu kadınları olmuştur. Binaenaleyh hepimiz bu büyük ruhlu ve büyük duygulu kadınlarımızı şükran ve minnetle ebediyen tâziz ve takdis edelim”⁴⁴.

44 Atatürk, Konya, 21. 3. 1923 de söylenmiş Sözlerinden.

Atatürk'e göre: "Dünya yüzünde gördüğümüz her şey kadının eseridir." Bu inançla yükselen ve gelişen Türkiye'de Türk kadınına gösterdiği hedef şudur:

Memleketimiz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bugünün lezazımından biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini temindir. Binaenaleyh kadınlarımız da âlim ve mütefennin olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün derecat-i tahsilden geçeceklerdir. Sonra kadınlar hayat-ı içtimaiyede erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin muin ve müzahiri olacaklardır." ⁴⁵

Bir konuşmasında da Türk kadınına olan güvencini şöyle ifade etmektedir:

"Şunu ilâve edeyim ki, kadınlık meselesinde şekil ve kıyafet-i zâhiriye ikinci derecededir. Asıl mücadele sahası, kadınlarımız için şekilde ve kıyafette muvaffakiyyetten ziyade, asıl muzaffer olunması lâzım gelen saha nur ile, fazilet-i hakikiyye ile tezeyyün ve tecehhüz etmektir. Ben muhterem hanımlarımızın Avrupa kadınlarının dînunda kalmıyacak, bilâkis pek çok cihetlerde onların fevkine çıkacak nur ve irfanla tecehhüz edeceklerine kat'iyen şüphe etmiyen ve buna suret-i kat'iyede emin olanlardanım." ⁴⁶

Kadın eğitimi, Atatürk'ün üzerinde dikkatle durduğu, daha İstiklâl Savaşının en karışık günlerinde ele aldığı bir konu olmuştur. Kadının başlıca vazifesinin analık olduğunu kabul eden Atatürk, yarınki Türk nesillerini yetiştirecek kadınlardan neleri beklediğini şu cümlelerinde dile getirmiştir.

"Anaların bugünkü evlâtlarına vereceği terbiye eski devirlerdeki gibi basit değildir. Bugünün anaları için evsaf-ı lâzimeyi haiz evlât yetiştirmek, evlâtlarını bugünkü hayat için faal bir uzuv haline koymak, pekçok yüksek evsafın hâмили olmağa mütevakkıftır. Binaenaleyh kadınlarımız hattâ erkeklerden daha çok münevver, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmağa mecburdurlar. Eğer hakikaten milletin anası olmak istiyorlarsa böyle olmalıdırlar." ⁴⁷

Atatürk ilkelerini yeniden tesbit edilmeğe çalışıldığı şu son günlerde O'nun Türk kadınları için verdiği şu direktifin de unutulmaması gereklidir:

45 Atatürk, Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Millî Eğitim Bakanlarının Söylev ve Demecleri, Cilt I. Ankara 1946.

46 Gösterilen yer

47 Atatürk, Gösterilen yer

“Türk kadını dünyanın en münevver, en faziletli ve en ağır kadını olmalıdır. Ağır siklette değil, ahlâkta, fazilette ağır, vakur bir kadın olmalıdır. Türk kadınının vazifesi, Türk’ü zihniyetiyle, bazısiyle, azmiyle muhafaza ve müdafaaya kaadir nesiller yetiştirmektir. Milletin menba’ı, hayat-ı içtimaiyenin esası olan kadın, ancak faziletkâr olursa vazifesini ifa edebilir. Her halde kadın çok yüksek olmalıdır.”⁴⁸

Bu süre içinde kadınlar İstanbul’da toplantılar hazırladılar, yürüyüşler yaptılar, böylece Türk kadınının haklarını geri alma üzerinde ne derece haklı olduklarını isbata çalıştılar.

Atatürk’ün fikirlerine çok fazla mutaassıp, karşı fikirler olmasına rağmen, 17 Şubat 1926 da, Türk kadınlarının asırlar boyu kaybolmuş bazı hakları Medenî Kanunla geri verildi. Bunlardan başlıcaları aşağıdaki maddelerde toplanabilir:

1- Tek kadınla evliliğe dayalı aile sistemi kuruldu ve başka herhangi tip evlilik kanun dışı sayıldı.

2- Boşanma, mahkeme tarafından çözümlenmesi gereken bir problem olarak kabul edildi. Kadın da, gerektiğinde boşanma yolları arama hakkına sahip kılındı.

3- Miras hukuku kadını ve erkeği eşit kabul etti.

Medenî Kanunda atılan bu ileri adımlardan sonra kadının statüsü yükselmeğe başladı. Kadınlar tıbbî hukuki alanlarda ekonomi kurumlarında, okullar ve benzeri kuruluşlarda çalışmaya başladılar.

Bunu takiben Nisan 1930 da Belediyeler Kanunu ile Türk Kadınları Belediye Seçimlerinde oy verme hakkını aldı ve seçimlere katıldılar.

5 Ekim 1934 de 1924 Türk Anayasasınının 10-11 maddelerindeki cümlere eklenen “ve kadınlar” kelimesiyle Büyük Millet Meclisine seçme ve seçilme elde edip ve 1 Mart 1935 de yapılan B.M.M. seçimlerinde 338 milletvekilliğinden 17 sini aldılar⁴⁹.

İşte böylece, askeri okullar dışında her okula girebilme meslek edinme, kamu hizmetlerine girme, seçme ve seçilme haklarını resmen ve hukuken - teorik olarak elde ettiler. Kaldı ki teorik olarak da her bakımdan eşit olmadıklarını Türk Kadınlar Birliği belirtmekte ve hatta bu yolda eşitlik elde etmek için zaman zaman kampanya açmak tadırlar.

48 Atatürk, Gösterilen yer

49 Onay, Perihan, s. 84 - 85

İşin tahakkuku yönüne gözlerimizi çevirirsek henüz fazla bir yol alınmadığı gibi yolun da hayli engebeli, taşlı, dikenli bir patikadan başka bir şey olmadığını görürüz.

Bu hakların realize edilmesi yolunda kat edilen mesafeyi, grafiklerle ve rakamlarla gösterdiğimiz zaman yukardaki cümle matematigin, cebrin zorladığı bir hakikat olarak karşımıza çıkar.

TABLO 26) İlköğretim cinsiyete göre öğrenci sayısı ve okullaşma oranları:

YIL	Erkek Öğrenci Sayısı	7-12 Yaş (Erkek)	Okullaşma Oranı% (Erkek)	Kız Öğrenci Sayısı	7-12 Yaş Kız	Okullaşma Oranı % Kız
1961-62	1.950.000	2.324.000	83.9	1.201.000	2.189.000	54.9
1962-63	2.106.000	2.422.000	86.9	1.320.000	2.282.000	57.8
1963-64	2.222.000	2.512.000	88.4	1.400.000	3.368.000	59.1
1964-65	2.365.000	2.590.000	91.3	1.510.000	2.440.000	61.9

TABLO 27) Köy ve Şehir İlk okullarında kız ve erkek öğrenci

YILLAR	Köy Öğrencileri		Şehir Öğrencileri	
	Erkek	Kız	Erkek	Kız
1961-62	1.259.000	696.000	691.000	505.000
1962-63	1.390.000	790.000	710.000	530.000
1963-64	1.474.000	815.000	775.000	585.000
1964-65	1.525.000	960.000	850.000	640.000

6 yaşından yukarı nüfusumuzda okur yazarlık oranı: ⁵⁰

Yıllar	Erkek	Kadın	Ortalama	
1955 :	% 55,8	% 25,5	% 40,9	Bu demektir ki, son yıllara kadar okul kız öğrenciler dahil kadınlarımızın ancak dörtte birinin okur yazarlığı vardır.
1960 :	% 53,6	% 24,8	% 39,5	
1965 :	% 64,04	% 32,82	% 48,72	

Okullarda öğrenci durumu da şöyledir: 1964-65 Öğretim Yılı sonunda:

7-14 Yaşlarında				Kızlardaki Azlık
Okul çağında çocuk	Erkek Öğrenci	Kız Öğrenci	Toplam	
Şehir ve Kasabalarda:	834 848 +	636 824 =	1 471 672	198 024
Köylerde:	1 487 023 +	871 586 =	2 358 609	615 437
TOPLAM	5 900 000	2 321 871 +	1 508 410 =	3 860 649
				813 461

1965 - 66 Öğretim Yılı Başında:

Okul Çağında Çocuk	Erkek Öğrenci	Kız Öğrenci	Toplam	Kızlardaki Azlık
Şehir ve Kasabalarda	879.856 +	683.261 =	1 563 117	196 595
Köylerde	1 526 721 +	910.230 =	2 436 951	616 491
TOPLAM 6 000 000	2 406 577 +	1 593 491 =	4 000 068	813 086

1966 - 67 Öğretim Yılı Başında:

Şehir ve Kasabalarda	933 033 +	731 911 =	1.664 944	201 122
Köylerde	1 591 062 +	977 274 =	2 568 336	613 788
TOPLAM 6 674 000	2 524 095 +	1 709 185 =	4 233 280	814 910

6 Yaşından yukarı Nüfusun

Okuma - Yazma, Okur Yazarlık Oranı

Okur - Yazar Olan			Okur Yazar olmayan		
Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
12 505 021	8 372 080	4 132 941	13 138 956	4 688 565	8 450 391
% 48,7	% 64,04	% 38,82	% 51,19	% 35,86	% 67,11

OKUR-YAZARI % 60 VE YUKARI OLAN İLLERİMİZ

Toplam	Erkek	Kadın	İl
65.22	78.68	49.71	Ankara
60.12	72.21	48.35	Bilecik
60.00	70.90	48.09	Edirne
66.65	78.70	54.21	Eskişehir
77.26	85.33	67.56	İstanbul
65.47	76.89	53.06	İzmir
68.83	57.44	58.79	Kırklareli
59.02	74.11	41.69	Kocaeli
62.55	72.62	51.42	Tekirdağ
59.16	75.45	42.61	Sakarya
58.06	70.70	45.40	Bursa
58.29	67.74	47.89	Çanakkale

KADINLARDA % 50 DEN YUKARI OKUR - YAZARLIK ORANI OLAN İLLER

54.21	Eskişehir
67.56	İstanbul
58.79	Kırklareli
53.06	İzmir
51.42	Tekirdağ

İLLERİN OKUR-YAZARLIK ORANINA GÖRE TASNİFİ (Yüzde olarak)

İLLER	OKUR-YAZAR	İLLER	OKUR-YAZAR
İstanbul	77.26	Malatya	39.78
Kırklareli	68.83	Sinop	39.40
Eskişehir	66.65	Trabzon	39.06
Tekirdağ	65.47	Tunçeli	38.96
Ankara	65.22	Aamsun	38.60
Bilecik	60.12	Sivas	38.12
Edirne	59.99	Elazığ	37.88
Sakarya	59.16	Tokat	37.72
Koçaeli	59.02	Kars	37.64
Çanakkale	58.29	Erzurum	37.54
Bursa	58.06	Gaziantep	37.24
Muğla	56.19	Gümüşhane	36.68
Isparta	55.08	Yozgat	36.62
İçel	54.76	Giresun	34.98
Burdur	54.49	Kastamonu	34.5v
Balıkesir	53.63	Çorum	34.27
Aydın	53.20	Ordu	32.76
Manisa	51.86	Maraş	32.60
Denizli	51.49	Bingöl	25.98
Konya	51.33	Ağrı	25.92
Artvin	51.03	Diyarbakır	25.83
Adana	50.22	Muş	24.16
Nevşehir	49.83	Van	23.97
Antalya	49.19	Bitlis	23.75
Kayseri	48.49	Urfa	21.64
Dişak	48.08	Adıyaman	21.17
Amasya	47.90	Siirt	21.05
Zonguldak	47.23	Mardin	20.09
Bolu	46.35	Hakkari	17.61
A. Karahisar	46.33		
Erzincan	45.36		
Kırşehir	45.24		
Kütahya	44.81		
Hatay	43.45		
Niğde	34.31		
Rize	42.90		
Çankırı	40.27		

OKUR - YAZAR % 26 DAN AZ OLAN İLLER

8 - 21.17	35.28	6.57	Adıyaman
2 - 25.92	40.80	8.98	Ağrı
1 - 25.98	38.51	12.48	Bingöl
6 - 23.75	36.62	9.43	Bitlis
3 - 25.83	38.79	11.37	Diyarbakır
11 - 17.61	29.35	3.38	Hakkari
10 - 20.09	32.32	7.19	Mardin
4 - 24.16	37.83	9.20	Muş
9 - 21.05	32.89	7.77	Siirt
7 - 21.46	34.41	8.06	Urfa
5 - 23.97	36.76	9.06	Van

Ayrıca 10 İlimizdeki kadınlarda okur- yazarlık durumu:
(1965 sayımına göre okuma - yazma bilen kadın oranı):

1- Hakkari :	% 1.3	7- Bitlis	% 4.1
2- Siirt :	% 2.8	8- Adıyaman	% 4.4
3- Mardin :	% 3.1	9- Ağrı	% 5.2
4- Urfa :	% 3.1	10- Muş	% 6.1
5- Diyarbakır:	% 3.7	11- G. Antep	% 7.5
6- Van :	% 3.8	12- Giresun	% 9.5 &

Bu illerimizdeki bu orana giren yetişkin kadınlardaki okur-yazarlık düzeyinin ve dercesinin de ne olduğu ayrıca bir sorundur.

OKUR-YAZARLIK ORANI % 60 DAN, KÖYLERİNDE % 50 DEN YÜKSEK
12 İLİMİZDE ŞEHİR VE KÖY DURUMU

Şehirlerde			Köylerde			
Toplam	Erkek	Şehir Kadın	Toplam	Erkek	Köy Kadın	İller
75.88	86.25	62.80	48.82	61.41	26.85	Ankara
68.25	80.93	54.25	57.17	68.76	46.83	Bilecik
66.07	75.99	53.51	56.75	67.88	45.53	Edirne
75.56	86.18	63.89	57.90	70.89	45.27	Eskişehir
78.80	86.46	69.73	71.57	81.29	59.14	İstanbul
72.62	82.45	61.98	58.04	71.12	43.74	İzmir
73.88	81.54	61.73	66.17	74.17	57.60	Kırklareli
75.28	86.17	60.85	47.52	64.57	29.79	Kocaeli
69.82	79.42	56.63	58.65	68.37	49.09	Tekirdağ
70.01	83.41	55.74	54.09	71.59	36.66	Sakarya
68.38	80.25	56.19	49.65	62.75	36.80	Bursa
73.13	81.82	61.29	53.61	62.70	44.26	Çanakkale
69.48	43.07	57.49	53.15	66.68	40.05	Muğla

OKUR - YAZARLIK ORANI KÖYLERİNDE % 20 DEN AZ OLAN 11 İLİMİZDE
ŞEHİR VE KÖY DURUMU

Şehir Kadını			Köy Kadını			
37.89	55.97	16.16	17.28	30.09	4.40	Adıyaman
52.59	69.74	25.39	18.06	30.51	5.17	Ağrı
50.43	64.27	30.02	21.91	33.45	10.08	Bingöl
45.61	63.68	23.11	14.55	24.35	4.13	Bitlis
47.79	69.95	27.06	13.80	23.55	3.70	Diyarbakır
49.83	68.43	15.70	10.32	5.01	1.31	Hakkari
41.84	59.05	21.82	13.49	23.69	3.03	Mardin
51.16	68.36	26.81	18.48	30.44	6.07	Muş
41.44	58.02	20.84	12.63	21.79	2.78	Siirt
35.87	52.59	17.98	14.01	24.77	3.06	Urfa
50.43	66.16	28.24	15.69	26.48	3.03	Van

KÖY KADIN NÜFUSUNDA OKUR-YAZARLIK ORANI % 20 DEN AZ OLAN İLLER⁵¹

Zonguldak	20.15	Tunceli	16.73	Erzurum	14.15	Trabzon	12.08
Niğde	18.44	Kastamo.	16.49	Malatya	13.71	Elağzığ	11.89
Gümüşhane	18.12	Yozgat	16.29	Sivas	13.06	Ordu	10.27
Rize	17.75	Çözüm	15.77	Samsun	13.01	Maraş	10.03
Tokat	16.89	Kars	15.19	Hatay	12.54	Giresun	9.44
						Gaziantep	7.48

Mecburi ilk öğretim, kadın-erkek arasındaki eşitliğin en belirli şeklini teşkil eder. Fakat mecburiyete dayanan bu eğitimden kadınların yararlanmaları imkanları erkeklere eşit olamamıştır. Örf ve adetler, toplumun sosyal ve ekonomik durumu genellikle kadını eğitimin dışına itmiştir. Köylerde, kasaba ve şehirlerde kız çocuklarının önemli bir kısmının okula gönderilmediği bir gerçektir. İstatistiklerde bu yolda bilgi vermektedir. Okuma yazma bilenler nüfusun % 46 sıdır. Ve bu oranın da çoğunluğunu erkekler teşkil etmektedir. İlk öğretimde kızların azlığı verimi düşürmektedir. Köy ilk okullarında her iki erkek öğrenciye mukabil bir kız öğrenci vardır. Şehirlerde, kızlara nisbetle erkek öğrenci sayısı % 15 fazladır. Bunlarda cinsiyetin eğitimi nasıl etkilediğini göstermektedir.

1935 ile 1950 yılları arasında okullaşma oranı erkeklerde % 81'den % 84'e yükseldiği halde, kızlarda % 54 den % 52'ye düşmüştür. 1960 dan bu yana kızların okullaşmasında artma olmuştur.

İlköğretimde 1961 - 65 devresinde kızlarda erkekler arasındaki okullaşma oranını gösteren tablodan da anlaşılacağı üzere, kızlar eğitimden erkeklere nazaran daha az yararlanabildikleri gibi bu konudaki gelişmelerde ağır bir yükselme göstermektedir.

Erkek nüfusun büyük bir çoğunluğu okurken, kadın nüfusunun ancak yarısından biraz fazla bir bölümü ilk öğretime devam edebilme imkanını bulabilmektedir.

İlk öğretimde okullaşma oranındaki eşitsizliğin yanında kız öğrencilerin verimlerinde de eşitsizlik vardır. Veliler genellikle kız öğrencilerin eğitimini ciddiye almamakta, okula devamsızlıklarına göz yummaktadır.

Bunda siyasi iktidarların tutumunun da etkisi vardır. Örneğin, 1944 - 1945 yıllarındaki eğitim seferberliğinde verim yüzdeleri kız ve

51 Rauf İnan'ın notlarından

erkeklerde birbirine eşit hale gelmişken sonraları bu durum kızlar aleyhine gelişmiştir.

Orta öğretime gelince: Bu öğretimde kız çocukları erkeklere nazaran az sayıda, orta okula gidebilmektedirler ve okulu terk durumunda ilkokula nazaran daha yüksek bir orana çıkmaktadır.

Kızların erkeklere nazaran orta okullardan ne kadar yararlanabildikleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Yıllar	Erkek	Kız	T O P L A M
1961 - 62	247 256	72 789	320 045
1962 - 63	259 540	77 227	336 767
1963 - 64	265 508	84 233	349 741
1964 - 65	265 240	89 559	354 709

Bugün memleketimizde ortalama olarak 6 yaşından yukarı okuma yazma bilmesi gereken nüfus 25 milyonun üstündedir. Bu miktarın 15 milyonu okuma yazma bilmemektedir ki bunun 10 milyona yakını kadındır. Okuma yazma bilen 10 milyonun da ancak 3 milyonu kadındır.

Bu rakamlara halen ilkokulda bulunan öğrenciler dahildir. Bunlardan kızların miktarı 1 milyondur. Böylece ilk okul diploması kadın 2 milyon, lise ve dengi okul mezunu 150 bin, yüksel tahsil yapanı da 25 bin dir. Diğer ülkelerle mukayese etme bakımından Türk eğitimi üzerinde incelemelerde bulunan Andreas M. Kazamias'ın 1966 yılında neşrettiği - Education And The Quest For Modernity In Turkey - adlı eserinin 178 - 181 sayfalarında Batıyı temsil edebilecek üç gelişmiş memleketi, İngiltere Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri ile Doğu'nun gelişmiş iki memleketini, Rusya ve Japonya'yı Türkiye ile karşılaştırmak üzere örnek olarak almıştır. Orada gerçekler şöyle verilmektedir: Eğitim ve öğretim için gerekli şartlar Türkiye'de, yukarıda adı geçen beş memleketinden de düşüktür ve bu hal orta öğretim de ilk öğretimden daha aşağıdadır. Özellikle genel öğrenci toplamı içindeki kız öğrenci oranı göz önünde bulundurulduğunda Türkiye, hatırı sayılacak derecede bu beş memleketin gerisinde kalmaktadır. UNESCO'nun kaydettiği yüzdelere göre, 1959 - 1960 öğretim yılında Türkiye'de kız öğrencilerin toplam öğrenci sayısına oranı % 38 dir. ve bu oran Tanganiga'dan biraz yüksek, Mısır ile hemen hemen aynı İran ve Afganistan'dan ise çok yüksek bulunmuştur. Orta Öğretim okullarında bu oran daha önce sözü edilen gelişmiş memleketlerden düşüktür. 1957'de orta öğretim öğrenci toplamının % 25'i kız iken,

söz konusu gelişmiş memleketler aynı öğretim basamağında, kız ve erkek oranını eşitleyebilmişlerdir. Önceki bölümde de gördüğümüz gibi, 1930 yılından 1957 yılında kadar Türkiye’de kız öğrenci oranında büyük bir yükselme görülmemiştir. aşağıdaki liste, çeşitli öğrenim basamaklarında bulunan kız öğrencinin oranı hakkında dünya devletlerinden örnekler vermektedir⁵².

ÇEŞİTLİ MEMLEKETLER ÖĞRENCİLERİNDE KIZ ÖĞRENCİ ORANI

Memleketin Adı	İlk Okul	Orta Öğr.	Öğret. okulu	Yüksek Öğr.
	%	%	%	%
A. B. D.	48.6	51.1	-	38
Afganistan	14.4	19.8	0.6	13.9
Belçika	54.5	49.4	67.4	31.2
Danimarka	48.7	52.4	100.00	36.1
Fransa	49.1	51.3	55.1	36.9
Ürdün	39.3	26.00	100.00	13.5
Japonya	48.9	49.7	-	22.4
Pakistan	26.00	20.00	25.4	24.4
Türkiye	38.4	24.2	34	20.8
Birleşik Arap C.	38.6	30.9	41.9	19.5
Büyük Britanya	48.6	48.6	-	24.6

Okuma yazma bilenlerin yüzdesi göz önünde bulundurulduğunda gelişmiş memleketlerle Türkiye oranındaki fark çok daha büyüktür. 1963 yılı istatistiklerine göre, 15 yaş ve yukarısında kadın-erkek okuma yazma bilenlerin oranı Türkiye’de % 35-40 iken, sözü edilen gelişmiş memleketlerin hepsinde bu oran hemen hemen % 100 dür. Aynı yıl, diğer dünya devletlerinden bazılarında kadınların okuma yazma oranı aşağıda gösterilmiştir.

ÇEŞİTLİ MEMLEKETLERDE GENEL KADIN NÜFUSUNA GÖRE OKUR YAZAR OLMAYAN KADIN ORANI %

İran	94.5
Irak	92.4
Hindistan	87.1
Ürdün	84.8
Türkiye	66.5
Yunanistan	30.0
İspanya	17.7
Polonya	6.2
Macaristan	3.6
Rusya	2.2

Türkiyede 1960 nüfus sayımına göre, ekonomik olarak aktif her 100 kişiden 32 erkek ve 8 kadın ilk öğrenimi tamamlamıştır.

52 Onay, Perihan, s. 154 - 155.

1956 - 57 öğretim yılında Türkiyede, Üniversite öğrencisi toplamının altıda biri (% 16,6) veya biraz yukarısı kadındı, Aynı yıl Hindistanda bu oran % 13,6 İran'da % 10,9, Afganistanda % 6,6 idi. ve aynı yıl İsveçte (% 33) her üç üniversite öğrencisinin ikisi, 1940 yılında Fransada Her yüz üniversite öğrencisinin 25 i kadındı, Bu oran İngilterede 1967 yılında (% 25) idi. Türkiyede bu oran 1966 yılında % 20,9 du.

Diğer ülkelerle de karşılaştınca bu gerçek açığa çıkıyor.

Yirminci yüz yıl dünyasını hızlı değişimi yanında Türkiye'de kadın eğitimi konusundaki ilerlemeler kafi değildir. Bir çok illerimizde yukarıdaki cetvellerde sunduğum okur yazar kadın, kadın nüfusunun % 20 sinin altındadır. Bu durum onu çoğunlukla yurttaşlık ve insanlık haklarından habersiz bir nüfus haline getirmektedir.

Esasen kadının asırlardır toplumumuzda ikinci derecede bir yere atılmış olması, erkeklere nisbetle daha az haklara sahip bulunması kadınlarımızın haklarından tam olarak faydalanmalarına engel olmaktadır.

Onların kanunen sahip oldukları hakları benimsemeleri kendilerine açılan yani gelişme imkanlarından gerekli şekilde faydalanmaları kabiliyet ve emeklerini gerek kendi saadetlerini, gerek memleket hizmeti için gösterebilmeleri ancak yeterli eğitimden geçmeleri ile mümkündür. Kadın erkek arasındaki eşitliğin en belirli şeklini teşkil eden zorunlu ilköğretimde dahi kızların yararlanma imkânları erkeklere eşit olmamıştır. Örf ve adetler, toplumun sosyal ve ekonomik durumu genellikle kadını eğitimin dışına itmştir.

Evet Atatürk İnkılapları ile hukuk açısından kadın erkek eşitliği sağlanmıştır. Prof. Dr. Cahit Tanyol'un Sosyal Ahlâk adlı kitabının 22-32 ci sayfalarında belirttiği gibi hukukun dışında din, örf ve adet moda, ahlak müeyyideleri gibi müeyyideler vardır.

Kadın eğitimi hususunda bilhassa köylerde din, örf ve adet müeyyideleri müsbet değil menfi bir rol oynamaktadırlar.

Bugün memleketimizde kadınların çeşitli mesleklerde vazife alması Milli tarihimizde ve İslâm tarihinde yepyeni bir olaydır ve belkide XX. nci asırda geçirdiğimiz en büyük inkılaptır. Ancak bu inkılap tamamıyla gerçekleşmediğinden başka örf, adet ve dini müeyyideler gibi gösterilen bazı sakat cereyanların doğurduğu tehlikelerde kalmış değildir.

Bugün hala bir çok bölgelerimizde kadını çalıştırıp onun emeğini sömürerek yaşayan erkek olduğu gibi, onu tekrar peçe ardına atmaya çalışan zararlı ceryanları görmek mümkündür.

Bunun neticesinde kadın inkılaplarının yarım asra yaklaşan bir ömrüne rağmen aynı şehir, aynı mahalle hatta aynı apartman içinde gerek kıyafet gerek davranış, gerek bilgi itibarile batılı kadınlardan farkedilmeyecek kadar modern, iyi tahsil görmüş değerli ve müstahsil bir kadınla, telakki ve şahsiyet itibarile XVI - XVII asırdaki ninelelere benzeyen iki kadın yaşamaktadır. Türk kadınlığı işte bu iki ekstrem arasında çeşitli derecelerde yer almaktadır.

Bununla gelecek için karamsar olduğumuz zannedilmesin, genel yön modern hayata doğru geliyor. Ancak, bu menfi hareketlere de göz yummamak gerektir.

Bu örf ve adetlerin baskısını kadın eğitimini yürütenlerde bile görürüz. Kadın erkek eşitliğinin kabul edilmediği imparatorluk devresini bir yana bırakalım eşitliğin kabulünden sonra kadına ve erkeğe verilecek eğitim için aynı amaç çizilmemiştir. Örneğin halen Türkiye'de Erkek Teknik öğretim ve Kız Teknik öğretim amaçları dahi birbirinden ayrıdır.

İmparatorluktan buyana kadınların kendi cinslerine mahsus mesleklere uygun bir eğitim görmesi fikri üzerinde durulmuştur. Cumhuriyetin ilk devirlerinde gelen uzmanlar da bunu sağlık vermişlerdir.

Fakat maalesef, Teknik öğretimin amacı, kadına, erkeklerin kine paralel bir meslek vermek şeklinde olmamıştır. Annelik ön plana alınmıştır. Kadınlara erkekler gibi ekonomik hayatta üretici kabiliyetler verme bir yan amaç olarak düşünülmüştür.

Birer meslek okulu olan kız enstitülerinin amaçları "kızları, evlerini, sağlık, düzen, ekonomi ve zevk kurallarına uygun olarak çekip çevirme yollarını gösteren, teorik ve pratik bilgiler vermek ilerde neşeli, mesut bir yuva kurmalarını sağlamak ve dolayısıyla onları memleketin sosyal kalkınmasına yardımcı hale getirmektir". Esas amaç olarak neşeli bir yuva kurma kabul edilmekte ve bu amacın yanında tali derecede çalışmak isteyen mezunların teknik bilgi ve yetenekleri ilerletilmeye çalışılacağı ifade edilmek suretiyle kadının iş gücünü ve kabiliyetlerini geliştirmenin bu eğitim için temel bir amaç olarak kadul edilmediği zımnen belirtilmektedir.

Eşit eğitimden maksat, kadın ve erkekler için aynı temel amaçlı eğitim verilmesidir. Tek başına eğitilme hakkı verilme, eğitim eşitliğinin sağlandığı anlamını tazammun etmez. Bunun gerçekleşebilmesi aynı temel amaçlarda birleşmeye bağlıdır. Demokratik bir eğitimde kadın ve erkekler için ayrı eğitim sistemleri kurulması, ayrı dünyalar hazırlanması ayırımın tam kendisidir.

Temel amaçların yanında, cinsin kendisine has özellikleri, yan amaçlar olarak kabul edilebilirse de Türk eğitiminde konu tamamiyle aksi şekilde ele alınarak yan amaçlar temel, temel amaçlar da yan amaçlar halinde getirilmiş eğitim eşitliğinde kadın-erkek ayırımına vücut verilmiştir.

Bu amacın diğer eğitim sahalarında da cari olduğunu görüyoruz. örneğin Milli Eğitim Bakanlığı 11161 sayılı genelgesi ile (9 Mayıs 1947 Köy enstitülerinde kızları karma eğitimden çekerek, kız öğrencilerin "Ev kadını", "Köy Anası" olarak yetiştirmeleri hususunda talimat vermiştir.⁵³

III. Milli Eğitim Şurasındaki fikri cereyan da genellikle bu temel prensipler etrafında birleşmekte idi.

Analık konusunu bir meslek olarak kabulde o kadar ileri gidilmişti ki, bir üye, kızların bu amaca uygun olarak yetiştirilebilmelerini teminen tercihlerin teknik öğretime çevrilmesini sağlayabilmek için otaokul ve liselerin kızlar için paralı olmasını teklif etmişti⁵⁴.

İlk defa VI. Maarif Şurası açış konuşmasında zamanın Milli Eğitim Bakanı vekil Ahmet Özel, kız teknik öğretimde gözden kaçırılmaması gereken bir amaç olarak; özellikle enstitülerin iktisadi hayat gerçeklerine daha sıkı şekilde bağlanması gerektiğini açıkça ifade etmişti. Kız Teknik Öğretim raporunda da buna işaret edilmişti⁵⁵.

VII. Milli Eğitim Şurasına sunulan ve kabul edilen kız ve erkek teknik öğretime ait raporlardaki amaçlarda, halen III. Milli Eğitim Şurasındaki düşüncenin hakim olduğu görülmektedir.

VII. Milli Eğitim Şurasında kabul edilen bu amaçlar aşağıda gösterilmiştir:

53 Tebliğler Dergisi, Mayıs 1947. 9 Mayıs 1947 1161 sayılı genelge

54 III. Milli Eğitim Şura Zabıtları

55 VI. Maarif Şurası Zabıtları, s. 20022

Erkek Teknik Öğretimde Amaçlar:

a) Milli Eğitimin temel ilkelerine uygun olarak gençleri ve yetişkinleri memleketimizin ekonomik ve endüstriyal bakımdan gelişmesini sağlayacak alanda bilgi, istidat ve kabiliyetlerine göre, birer meslek sahibi ve iyi birer üretmen olarak yetiştirmek.

b) Çeşitli kademelerdeki teknik elemanların, meslek, bilgi ve becerilerini geliştirmek.

c) Memleketin teknik alanda duyduğu insangücü ihtiyaçlarını yeteri kadar bilgili, yapıcı, yaratıcı eleman yetiştirmek suretiyle karşılamak.

d) Türlü mesleklerin toplum içinde uysun oldukları bilgi ve itibara kavuşmasını sağlamak.

Kız Teknik Öğretimde ise amaç şöyle tesbit edilmiştir:

“Türk kadınlarını,

a) Milli Kültürü benimsemiş aile ocağına bağlı, evinin ihtiyaçlarını beceriklilik ve uyanıklıkla karşılayabilen iyi zevceler, bilgili ve şevkatli anneler.

b) Çevrenin yaşama şartlarını geliştirmek için sosyal faaliyetlerde görev almaya istekli, sanat zevkini yaymak, geliştirmek ve günün ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde kendi alanında uygulama yeteneğine ulaşmış, mahalli sanatları değerlendirmeye yeterli yurttaşlar olarak yetiştirmektir.

Görülüyor ki demokratik bir eğitimde bilimsel amaçları yerine, bir takım ahlaki değer endişeleri de rol oynamaktadır.

İyi zevce iyi anne olmak sosyal faaliyetlerde görev almak gibi hususlar, ancak belli bir halk eğitimi konusu yapılabilir. Bunlardan da anlaşılacağı üzere, Kız teknik öğretimde fonksiyonel bir eğitime henüz gidilmemiştir. Bu da, kadının iş gücünün değerlendirilerek bilgi ve kabiliyetlerini yeterince verilmediğini, göstermekte eşit eğitim imkanları konusunda kadının aleyhine bir durum yaratmaktadır.

Nitekim, İkinci Beş Yıllık Planda Kız Teknik Öğretim mezunlarından fonksiyonel bir eğitim konusunda yararlanılmadığı, mezunlarının % 24 nün yüksek öğretime devam ettiği, % 30 nunun eğitim görmüş olduğu konuların dışında çalıştığı, % 41 nin de mesleki bir iş yapmadığı belirtilmiştir.

“Dünyada ise bugünün kadını taht, koltuk, kürsü işgal etmekte kadın kraliçe başbakan ve bakanların her gün adı geçmektedir.

Dünyada kadını sadece taht, koltuk, kürsü ve sandalye gibi yüksek yerlerde görmüyoruz. Çeşitli konu ve mesleklerde verimli çalışmalarıyla ülkelerine kuvvetli bir taban teşkil eden ve onları ileri iten milyonlarca kadın var. İşte bu itişin derecesini veren bazı rakamlar; işleyen insangücünün büyük bir kısmının kadına ait olduğunu göstermektedir. Amerikada bugüç 1940 yılında % 26 iken 1965 yılında % 35'e yükselmiştir. Halen % 45—%50'yi bulmuş olabilir. Bu güç Finlandiyada % 46, Filipinler de % 48,84'dür, Polanyada dışçılerin % 80'i, İsveçte doktorların % 25'i, kadındır. Fransada her 50 mühendisten biri kadındır. Rusyada kadın: endüstlerinde % 86, eğitim de % 71, inşaatta % 29, devlet çiftlikleri ve diğer tarımsal tesislerde % 44, ticaret ve ilgili alanlarda % 72'yi teşkil etmektedir. Kadın bakan sayısı 28'e, müşteşar sayısı 56'ya yükselmiştir. İsrail parlamentosundaki kadın temsilcilerin sayısı, parlâmentodaki kadın sayısı bakımından dünyada üçüncü gelmektedir. Başkan Nixon'un Uzak-Doğuya ziyaretleri sırasında filmlerden izledik: Amerika ve Çin devletlerini Başkanlarının anlaşmasını, düz-kesik saçları, sade giyimi ipe genç bir kadın tercüman sağlıyordu. Afrika ülkelerinden bazılarını Birleşmiş Milletlerde genç, siyahî güzeller temsil ediyor.

Türkiyemize yönelelim: eğitim, sağlık ve diğer tür amme hizmetlerinde çalışan bir hayli kabarık sayıda kadınıımız var. Çeşitli sanat dallarında dünya çapında ün yapmış kadın değerlerimiz var: gurur duyuyoruz varlıklarıyle”⁵⁶.

Ancak bu konuda daha hedefe ulaşamadığımızı söylemek gerektir.

Anadolunun çeşitli köşelerindeki kızlarımızı alfabenin kapağını görmeden, çocuk yaşta ve “başlık” ücretinde satılmaktan kurtarılabildiği, Almanyadaki emeğinin karşılığını Türkiye'ye döviz gönderen eşine mektup yazabildiği, çocuklarını insan gibi yetiştirmek için yeterli bilgiyi okuyabilecek kadar öğrenebildiği, köylü ile kentli arasındaki kilometrelerin sayısı düşürebildiği gün kendinizi biraz yol almış sayabilirsiniz.

Birçok memleketlerin özellikle gelişmiş memleketlerin hallettiği bu problemin çözümünde bizde henüz arzu edilen neticeye bir

56 Barış Gazetesi, 17 Nisan 1972.

tarafından üstün yetenekli kadınlarımızın zekâ, hüner, beceri isteyen dallarda istenilen yeri alamamalarına sebep olmakta, diğer taraftan özellikle kadın okur yazarın az olduğu bölge ve köylerde olmak üzere bütün memlekette bilek gücü istemeyen basit bilgilerle yürütülemeyen işleri dahi erkekler görürken bilek gücü ile yapılacak ağır işler sırf cahil oldukları için kadınlara kalmakta, bu da kadının zamanından evvel yıpranmasına hatta çürümesine, erkek gücünde yerinde sarfedilemeyerek boşa gitmesine sebep olmaktadır. Bu da memleket kalkınmasına olumsuz etkiler yapan iş gücü, incan gücü kaybını doğurmaktadır.

Büyük Atatürk'ün dediği gibi kadının erkek kadar hatta daha fazla kültürlü olması gerekmektedir. Erkeklerdeki fizikî kudretin fazlalığına karşılık... Halbuki bugün Türkiyemizde okuma-yazma bilmeyenlerin % 67 si kadın % 35 i erkektir. İlkokul mezunlarının yarısı kadın, yarısı erkek olmasına karşılık bu oran ortaokul ve lise de üçte bire inmektedir. Yüksek öğrenimde ise kadınların mevcudu, erkeklerin ancak altıda biridir. Bu oranlar Atatürk'ün dilettiği gibi kadının hiç bir zaman ilim ve fen alanında erkeklerle eşitliğe kavuşamadığını göstermektedir.

Sözlerimizin başında bunun başlıca sebebinin ekonomik ve geleneksel olduğunu söylemiştik. Bu ikisinin de daha ağır olanı ekonomik sebeplerdir. Nitekim bu gün köylerimizin ilk okuluna kavuşma durumu hayli ilerlemiş olduğu için ilk okul mezunlarında kız erkek oranı birbirine eşit olduğu halde ortaokul ve liselerde bu oran yukarıda da belirtildiği gibi $1/3$ e yüksek öğretimde de $1/6$ ya düşmektedir. Bunun en başta gelen nedeni ortaokulların henüz köylerimize veya köy merkezlerine kadar inmemiş olması, yüksek öğrenim kurumlarının da birkaç büyük il dışına taşmamış olmasıdır.

Kız çocuklarının ailenin bulunduğu bir yerden dışarıda bulunan bir yerde okutulmasının çeşitli imkânsızlıkları esasen büyük çoğunluğu dar gelirlili olan köylüler için kız çocuklarının eğitimini erkek çocuklarının eğitiminden daha masraflı hale getirmiştir. Bunda, yani kız çocuğu okutmanın daha masraflı oluşu kızların fizyolojik yapı ve yaratılışı ile geleneklerin müştereken etkisi vardır. Kız çocuğunu erkek çocuğu gibi birkaç arkadaşı ile birlikte sırtlarına birer haftalık yiyeceklerini yükleyerek ve sağlık yönünden gayri müsait şartlar içindeki odalarda ikamet etmelerine onları terkederek kasaba veya şehre okumaya göndermek bir köylü ailesi için hem kızının sıhhati yönünden hem de toplumun gelenekleri yönünden fazla risklidir.

Bu durum karşısında okullaşma oranını, kadın eğitiminin nicelik ve nitelik yönünü artırmak için;

Gerekli ekonomik tedbirleri almak, fakir ve köylü vatandaşlarımızın kızlarının yüksek öğretime kadar ulaşabilmesi için burs, yatılılık gibi tedbirleri kız öğrenciler lehine genişletmek gerekir.

Kısaca kız çocuklarını okutulmasındaki faydalar çok açık ve ilerlemek için bundan vaz geçilemeyeceğine göre, kız çocuklarının okullaşma oranının yüksek öğretime gittikçe düşüşün nedenleri psikolojik, sosyolojik, ekonomik yönlerden, bütün ön yargılardan uzak olarak ilmi bir sistem ve düşünce ile araştırılıp bulunmalı, ondan sonra bu sebepleri yok edici teşvik tedbirlerini almalıdır.

Son günlerde düşünülen eğitim reformlarının bu konu ile yukarıda bahsettiğimiz yönlerden ilgilenip, gerekli çözüm yollarını bulacağına inancımızı henüz yitirmedik.

BİBLİYOGRAFYA

- Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını 1961, Ankara
- Roger Galle, *Histoire de l'Education*, Que-Sais-Je Yayınlarından Paris, 1948.
- Koçer, Hasan Ali, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773 - 1923)*, M. E. B. M. E. B. Yayınlarından, 1970, İstanbul
- Koçer, Hasan Ali, *Eğitim Tarihi I*. Eğitim Fakültesi Yayını, 1971, Ankara
- G. Rustin. J. Leif, *Histoires Des Institutions Scolaires*, 1965, Paris.
- Compagne, Gabrielle, *Histoire de la Pedagogie*, Paris, 1907.
- Chavardes, Maurice, *Les Grands Maitres De L'Education*, Paris, 1966
- Lean, Antoine, *Histoire De L'Enseignement En France*, Paris, 1967
- Lewis Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Çeviren: Doç. Dr. Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Yayını 1970, Ankara
- Mesleki ve Teknik Öğretim Meseleleriyle İlgili Rakamlar*. Millî Eğitim Bakanlığı, 1961, Ankara
- Millî Eğitim Şurası Dökümanları
- Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları
- İnan, Prof. Dr. Afet, *Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması*, Atatürk Serisi, No: 10, 1964.
- Çantay, Hasan Basri, *Kuran-ı Kerim ve Meâl-ı Hakim*, İstanbul, 1953

- Uçok, Doç. Dr. Bahriye, *İslâm Devletlerinde Kadın Hükümdarlar* İş Bankası Yayınlarından, Ankara, 1965
- Onger, Beria, *Atatürk Devrimi ve Kadınlarımız*. İstanbul, 1965.
- Topçuoğlu, Prof. Dr. Hamide, *Kadınların Çalışma Saikleri ve Kadın Kazancının Aile Bütçesindeki Rolü*, Kültür Matbaası, Ankara, 1957
- Marion, P. Henri, *L'Education des Jeunes Filles*
- Onay, Perihan, *Türkiye'nin Sosyal Katkımasında Kadının Rolü*. İş Bankası Yayını, Ankara, 1969
- Edna Yort, *Çağdaş Bilimde Kadınlar*, Çeviren, Handan Ertunç
- Gazi Mihal, Mahmud, *Türk Avrupa Musiki Münasebetleri*
- Ergin, Osman, *Türk Maarif Tarihi*, 5. Cilt, İstanbul, 1939
- Mahmut, Cevat, *Maarifi Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat* İstanbul, 1338
- Ponteil, Felix, *Histoire De L'Enseignement En France*, 1966, Paris
- Kansu, Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi*, Bir Deneme I ve II. Cilt. İstanbul, 1930 ve 1932
- Berker, Aziz, *Türkiye'de İlköğretim I*, 1839-1908, Ankara, 1945
- Millî Eğitim Şura Zabıtları
- Tebliğler Dergisi Koleksiyonu
- Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları
- Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tercîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara, 1970
- Atatürk: *Atatürk'ün Maarife ait Direktifleri* İstanbul 1939